

Analyzing and explaining Russia's strategy for establishing order in the South Caucasus with a future-oriented perspective

Hamid Dorj¹

1- PhD student in International Relations, University of Guilan, Rasht, Iran

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Received:
2025/05/21

Accepted:
2025/08/16

pp:
41- 61

Keywords:
Russia;
America;
South Caucasus;
Order-building;
Territorial Expansion.

ABSTRACT

After the collapse of the Soviet Union in 1991, Russia, with the aim of preserving its territorial integrity and preventing another collapse by adopting strategies and resorting to various means, has taken steps to establish military bases and expand political influence in the countries of the South Caucasus. Also, Russia, by investing and being present in energy equations and strategic corridors in the region, is now acting as a superior and influential power in the South Caucasus. In the meantime, Russian officials have sought to maintain their sphere of influence in the layers of power in the South Caucasus, which, while preserving the Kremlin's share of the power structure in the region, will contribute significantly to the development of its ambitions and gaining a hegemonic position on the Eurasian chessboard. The present study, with a futures-oriented approach, seeks to answer the main question: What strategy is Russia pursuing for establishing order in the South Caucasus? The hypothesis that can be put forward is that after the collapse of the Soviet Union and the decline of Russian power in the South Caucasus, the Kremlin, with the aim of maintaining its territorial sovereignty through operations to establish order and create political, economic, cultural, and military arrangements, has gained significant influence in the South Caucasus, which has made Russia the dominant power in the region. In the meantime, Moscow authorities are trying to maintain their influence and hegemonic power in the South Caucasus, which, while securing and guaranteeing their interests in the region, allows Russia to influence the decisions of regional governments and thereby preserve the future order and equations of the South Caucasus in favor of the Kremlin and to the detriment of competing actors. This research is qualitative in nature, and in terms of its implementation method, it is of a descriptive-explanatory type that is written with a futures-oriented approach.

Citation: Dorj, H. (2025). Analyzing and explaining Russia's strategy for establishing order in the South Caucasus with a future-oriented perspective. *Journal of Geography and Regional Future Studies*, 3(3), 41-61.

© Authors retain the copyright and full publishing rights. **Publisher:** Urmia University.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2025.56216.1125>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1404.3.3.3.5>

¹ **Corresponding author:** Hamid Dorj, **Email:** hamid.dorj@gmail.com, **Tell:** +989176620343

Extended Abstract

Introduction

The growing need of the South Caucasus countries to sell and transport energy and find a suitable market for it has paved the way for Russia's presence in the region. On the other hand, the political and security dependencies of some South Caucasus countries on Russia have enabled Russia to achieve its long-term goals as a global power and the sole regional hegemon, which will have a significant impact on maintaining and expanding the Kremlin's sphere of influence in the South Caucasus. By employing various tools and policies and influencing the security arrangements of the region, Russia has sought to exert and maintain influence in the region and advance its foreign policy goals.

Methodology

The present research is of an applied type and has a descriptive-explanatory approach. In the descriptive-explanatory method, the researcher seeks to accurately describe the current state of a subject or phenomenon, which includes collecting information to test a hypothesis or answer questions related to the current state of the subject under study, and its purpose is not to create change or intervene in that phenomenon; rather, it only describes it. Descriptive research has both an applied aspect and a basic aspect in which the results of this research are used in decision-making and policy-making, as well as planning, in the applied dimension. This research is of a qualitative nature and was conducted with a futures research approach. Futures research seeks to understand existing trends and events more accurately to identify alternative futures and is the knowledge that identifies more likely and possibly more desirable futures among possible futures. The collection of primary research information and data was carried out based on library and Internet studies.

Results and discussion

Since the collapse of the Soviet Union in 1991, Russia has considered maintaining its influence in the South Caucasus as part of its strategic interests to remain the main power in the former Soviet Union. Competition with the United States and the West, and more importantly,

opposition to their intervention in the South Caucasus as part of the near abroad (Krickovic & Pellicciari, 2021: 93), are among the factors that shape Russia's strategic ambitions in the South Caucasus.

Russia is doing its utmost to maintain its dominance over the South Caucasus region and is trying to consolidate its position in the South Caucasus through organizations under its leadership, such as the Collective Security Treaty Organization and the Eurasian Economic Union. By deepening and institutionalizing these organizations, which are mainly under Moscow's influence; It can further expand its informal control over these countries in various economic, energy, trade and defense spheres (Racz, 2012: 1). Russia's military presence in Karabakh is a trump card for Putin, who has been waiting for such an opportunity for years to deploy a significant and legitimate military force on Azerbaijani soil. In fact, the 2020 Karabakh agreement goes beyond all existing field equations and is separate from what Baku and Yerevan achieved. This agreement is a Russian attempt to "restore part of the security sphere of the former Soviet Union". That is why in Western circles the Karabakh ceasefire agreement is referred to as the "Russian method" or the "Moscow agreement" to end the 44-day conflict. (Shirazi & Jafarifar, 2022: 14). The Kremlin insists on its presence along the corridor, citing the provisions for Russian security personnel to manage the land corridor in the 2020 ceasefire agreement between Armenia and Azerbaijan brokered by Moscow. Moscow has attempted to lead negotiations on transport and communications with the 2021 Trilateral Commission of Russia, Armenia, and Azerbaijan, and in key bilateral formats (Melvin, 2024: 23-24). Russia is a vital economic actor for the South Caucasus countries. Indeed, sanctions imposed on Russia due to its invasion of Ukraine have strengthened the interdependence between Russia (through the Eurasian Economic Union, Belarus, and Central Asia) and the countries of the region. The Ukrainian war has far-reaching implications for the geoeconomics of the South Caucasus, and the region's role as an energy and trade corridor is becoming even more important for Russia (Akhvlediani, 2024: 5). While

Armenia may be able to “move away from Russia” by diversifying its security partnerships, there are real limits to how far Armenia can go, at least in the medium term (De Waal, 2024: 4). Moscow may also be prepared to threaten Yerevan with more direct responses if Armenia deviates from Russian interests (Barseghyan, 2024: 1).

Conclusion

After Putin came to power in 1999, Russia's expansionist mentality in the peripheral regions has been the dominant aspect of the Kremlin's foreign policy behavior in the South Caucasus. The continuation of this view has been a factor in Moscow considering the security issues in this region inseparable from its vital interests. In this regard, Russia has resorted to creating concepts such as “near abroad” and “Russian Monroe Doctrine” (Simbar & Shiravand, 2016: 117), which indicate the importance of this region in the view of Kremlin officials. Kremlin

officials believe that Russia must remain the leading power in the region in order to maintain its territorial integrity and prevent further collapse. Therefore, Moscow is trying to expand its sphere of power and influence in the South Caucasus region and, through this, is trying to shape the equations of power and regional order in line with its strategic goals and policies. As the Russian Federation, by ceding the region to the West, will degrade its position and credibility in the South Caucasus region.

Declarations

Funding: There is no funding support.

Authors' Contribution: The author approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest: The author declared no conflict of interest.

Acknowledgments: I am grateful to all the scientific consultants of this paper.

بررسی و تبیین استراتژی روسیه برای نظم‌سازی در قفقاز جنوبی با نگاهی آینده‌محور

حمید درج^۱

۱- دانش‌آموخته دکتری روابط بین‌الملل، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

دریافت:

۱۴۰۴/۰۲/۳۱

پذیرش:

۱۴۰۴/۰۵/۲۵

صص:

۴۱-۶۱

واژگان کلیدی:

آمریکا،

روسیه،

قفقاز جنوبی،

قلمروگستری،

نظم‌سازی.

چکیده

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱، روسیه با هدف حفظ تمامیت ارضی خود و جلوگیری از فروپاشی دوباره با اتخاذ راهبردها و توسل به ابزارهای مختلف، در راستای ایجاد پایگاه‌های نظامی و گسترش نفوذ سیاسی در کشورهای قفقاز جنوبی گام برداشته است. همچنین روسیه با سرمایه‌گذاری و حضور در معادلات انرژی و کریدورهای راهبردی در منطقه هم‌اکنون به‌عنوان یک قدرت برتر و پرنفوذ در قفقاز جنوبی عمل می‌کند. در این میان، مقامات روس درصدد حفظ حوزه نفوذ خود در لایه‌های قدرت در قفقاز جنوبی برآمده‌اند که این امر ضمن حفظ سهم کرملین از ساختار قدرت در منطقه، کمک شایانی به توسعه جاه‌طلبی‌ها و کسب جایگاه هژمونی آن در صفحه شطرنج اوراسیایی خواهد نمود. پژوهش حاضر با رویکردی آینده‌پژوهانه در پی پاسخ به این سؤال اصلی است که روسیه برای نظم‌سازی در قفقاز جنوبی چه راهبردی را دنبال می‌کند؟ فرضیه قابل طرح این است که پس از فروپاشی شوروی و کاهش قدرت روسیه در قفقاز جنوبی، کرملین با هدف حفظ حاکمیت ارضی خود از طریق عملیات نظم‌سازی و ایجاد ترتیبات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی، نفوذ قابل توجهی در قفقاز جنوبی پیدا کرده که این امر روسیه را به قدرت برتر منطقه تبدیل کرده است. در این میان، مقامات مسکو سعی در حفظ نفوذ و قدرت هژمونی خود در قفقاز جنوبی دارند که این موضوع ضمن تأمین و تضمین منافع آن‌ها در منطقه، به روسیه امکان می‌دهد تا بر تصمیمات دولت‌های منطقه تأثیر بگذارد و از این طریق آینده نظم و معادلات قفقاز جنوبی را به نفع کرملین و به ضرر بازیگران رقیب حفظ نماید. این پژوهش، ماهیتی کیفی داشته و از نظر روش اجرا از نوع توصیفی-تبیینی است که با رویکرد آینده‌پژوهی نگاشته شده است. روش گردآوری اطلاعات و داده‌های تحقیق نیز کتابخانه‌ای است.

استناد: درج، حمید. (۱۴۰۴). بررسی و تبیین استراتژی روسیه برای نظم‌سازی در قفقاز جنوبی با نگاهی آینده‌محور. فصلنامه جغرافیا و آینده‌پژوهی منطقه‌ای، ۳(۳)، ۴۱-۶۱.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

© نویسندگان حق چاپ و حقوق نشر را حفظ می‌کنند.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2025.56216.1125>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1404.3.3.3.5>

مقدمه

قفقاز جنوبی به دلیل واقع شدن در منطقه حساس و استراتژیک اوراسیا و برخورداری از موقعیت ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک، نگاه بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی را به خود جلب کرده است و اهمیت فوق‌العاده تاریخی خود را باز یافته است؛ به نحوی که امروزه تسلط بر قفقاز جنوبی به یک مؤلفه قدرت جهانی تبدیل شده است. در این میان، روسیه دارای منافع حیاتی قابل توجهی در قفقاز جنوبی است و به این منطقه به عنوان قلمروی سنتی منافع خود می‌نگرد. بعد از فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۱، تا حدی این منطقه مورد غفلت سیاستمداران روسیه قرار گرفت و همین خلأ قدرت باعث شد تا مقدمات حضور قدرت‌های دیگر در عرصه قفقاز جنوبی فراهم شود. در دوره‌های بعد و پس از آن که پوتین در سال ۱۹۹۹، به ریاست جمهوری رسید، به نظر رسید که روسیه اهمیت استراتژیک زیادی برای افزایش و حفظ نفوذ خود در منطقه قفقاز جنوبی قائل می‌باشد. پیوندهای عمیق و ریشه‌دار سیاسی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و ... قفقاز جنوبی با روسیه و خصوصاً روسیه گریزی و اتخاذ سیاست غرب‌گرایی از سوی برخی از زمامداران جمهوری‌های قفقاز جنوبی، باعث شده تا مقامات کرملین بیشترین توجهات خود را به کشورهای این منطقه متمرکز کنند. امنیت فدراسیون روسیه با قفقاز جنوبی به هم پیوند خورده و هرگونه بی‌ثباتی در این منطقه تهدیدی راهبردی برای ثبات و امنیت مرزهای روسیه است. رویکرد سیاست خارجی روسیه در رابطه با منطقه قفقاز جنوبی واقع‌بینانه و بازتابی از راهبرد کلان این کشور است. هدف اصلی مسکو باز یافت و حفظ هژمونی روسیه در حوزه اوراسیا است (Akhvlediani, 2024: 6). در واقع، روسیه قفقاز جنوبی را به عنوان عمق استراتژیک و حیاط خلوت خود قلمداد می‌کند و حضور بازیگران دیگر در این منطقه را بر نمی‌تابد. لذا کرملین برای حفظ حوزه نفوذ خود در برابر غرب و به‌ویژه سیاست‌های آمریکا و ناتو، مداخله مستقیم و غیرمستقیم در این منطقه را دنبال کرده است. نیاز روزافزون کشورهای این منطقه به فروش و انتقال انرژی و یافتن بازار مناسب برای آن، فضا را برای حضور روسیه در این منطقه هموار کرده است. از سویی، وابستگی‌های سیاسی و امنیتی برخی کشورهای قفقاز جنوبی به روسیه، این امکان را به روسیه داده تا اهداف دراز مدت این کشور به عنوان قدرت جهانی و تنها هژمون منطقه‌ای برآورده شود که این امر تأثیر به سزایی در حفظ و گسترش حوزه نفوذ کرملین در قفقاز جنوبی خواهد داشت. روسیه با به کارگیری ابزارها و سیاست‌های مختلف و تأثیرگذاری بر ترتیبات امنیتی منطقه، به دنبال اعمال و حفظ نفوذ در منطقه و پیشبرد اهداف سیاست‌های خارجی خود بوده است. نقش مؤثر روسیه در پایان دادن به جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ و استقرار هزاران نیروی نظامی این کشور در مرزهای جدید آذربایجان و ارمنستان، باعث تقویت موقعیت روسیه در قفقاز جنوبی شد و سیادت کرملین بر این منطقه هنوز ادامه دارد. روسیه به عنوان وارث شوروی سابق، در پی احیای قدرت از دست رفته شوروی می‌باشد و شرط اصلی و مهم دستیابی به این احیای قدرت، مبدل شدن روسیه به یک قدرت برتر منطقه‌ای در قفقاز جنوبی می‌باشد (Jafarinia et al, 2023: 58).

قلمروسازی راهبردی است که از طریق آن افراد و گروه‌ها به اعمال نظارت انحصاری بر بخش مشخص و محدودی از فضا می‌پردازند (Zarei & Ranjbari Chichoran, 2017: 911). در واقع، روسیه به دنبال حفظ نفوذ خود در قفقاز جنوبی به عنوان یک قدرت بزرگ است و این نفوذ را از طریق کنترل منابع انرژی و تأمین امنیت مرزهای خود دنبال می‌کند. همچنین، روسیه به دنبال مقابله با تهدیدات امنیتی داخلی و خارجی و حفظ ثبات در مناطق هم‌مرز خود است. اکنون روسیه و ایران در حال تکمیل راه‌گذرهای حمل و نقل شمال به جنوب هستند تا از محاصره ژئوپلیتیکی راه‌گذرهای شرق به غرب کمتر آسیب‌پذیر باشند. بر خلاف گذشته، در شرایط نوپدید منطقه‌ای بعد از جنگ ۲۰۲۲ اوکراین، روسیه تمایل فزاینده‌ای به وارد کردن ایران در ابتکارهای امنیتی و اقتصادی خود دارد (Benson, 2024: 5). در واقع می‌توان گفت؛ اهمیت راهبردی قفقاز جنوبی برای روسیه باعث شده تا این منطقه در اولویت نخست سیاست خارجی این کشور قرار بگیرد. روسیه با گسترش حضور در بازار انرژی و مسیرهای ترانزیتی قفقاز جنوبی و نقش‌آفرینی در تحولات ژئوپلیتیکی این منطقه و از سویی، جلوگیری از افتادن کشورهای این منطقه به دامان آمریکا و ناتو، به عملیات نظم‌سازی در این منطقه مبادرت ورزیده است که این امر ضمن حفظ نفوذ منطقه‌ای کرملین، کمک شایانی به جلوگیری از تغییر معادلات منطقه به ضرر آن خواهد نمود؛ بنابراین، نوشتار پیش‌رو با رویکردی آینده‌پژوهانه در پی پاسخ به این سؤال اصلی است که روسیه برای نظم‌سازی در قفقاز جنوبی چه راهبردی را دنبال می‌کند؟ پژوهش حاضر با تکیه بر نظریه قلمروگستری انجام گرفته است.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

قلمروگستری

واژه قلمرو ناظر بر فضای محدود شده‌ای است که افراد و گروه‌ها از آن به عنوان محدوده اختصاصی استفاده و دفاع می‌کنند. به فراخور وسعت و توانش مادی، قلمروهای مختلفی وجود دارند که زمینه بروز طیفی از کنش‌های مختلف از همکاری تا جنگ ساکنان هستند. در حوزه

رفتار انسان اجتماعی، قلمرو بخشی از سطح زمین است که گروهی خاص یا موجودیتی سیاسی، مدعی مالکیت و حاکمیت آن است. بر این پایه، قلمروها نشان‌دهنده اعمال قدرت بر فضا هستند که در عالی‌ترین سطح در قالب کشور-ملت‌ها سر برآورده‌اند. امروزه جغرافی‌دانان همانند زیست‌شناسان واژه قلمرو را به مفهوم عام آن به کار می‌برند؛ یعنی ناحیه‌ای که در آن حقوق مالکیت اعمال می‌شود و به طریقی محدود و مرزبندی می‌شود. جغرافیدانان از واژه مرز برای بیان حدود چنین قلمروهایی استفاده می‌کنند (Mutschler et al., 2024: 18). در کاربردهای جغرافیای اجتماعی، سرزمین به مفهوم «فضای اجتماعی محصور»^۱ شده است که به‌وسیله گروه‌های مختلف اجتماعی اشغال و به‌عنوان «قلمرو» و فضای اعمال قدرت از سوی نهادهای غالب و مسلط به کار گرفته می‌شود. به عقیده جونز «سرزمین» فضای جغرافیایی است که با تصوراتی از قدرت، تسلط و مالکیت آمیخته است (Badiei-Azndahi et al, 2015: 104). قلمرو و قلمروسازی توسط کشورها و بازیگران سیاسی یک گُش و مفهوم جغرافیای سیاسی است که در درجه نخست همانند پدیده قدرت‌طلبی و جاه‌طلبی، امری ذاتی و غریزی است. قلمرو صرفاً سرزمینی نیست؛ بلکه در معنی حق استفاده سیاسی-اقتصادی، تخصیص و مالکیت با اتصال به مکان، مفهومی سیاسی-استراتژیک می‌یابد که نزدیک به مفهوم سرزمین است. به همین دلیل در تاریخ معاصر، قلمرو به گستره فضایی قدرت یک دولت و منابع مادی تأمین‌کننده آن قدرت اطلاق می‌شود (Mottaqi & Ahmadi, 2020: 108). به همین جهت، گفته می‌شود؛ جغرافیای سیاسی بر ایده‌های دو قلو، یعنی «قلمرو»^۲ و «قلمروسازی» متمرکز است. قلمروها به‌عنوان فضاهایی هستند که مورد دفاع، رقابت و ادعا در مقابل ادعاهای دیگران؛ از طریق قلمروسازی قرار می‌گیرند. قلمرو و قلمروسازی متقابلاً متضمن و پیش فرض یکدیگر هستند. هیچ یک از آن‌ها بدون دیگری وجود نخواهد داشت (Badiei-Azndahi et al, 2022: 10).

قلمروگستری را می‌توان نوعی رقابت مکانی میان کشورها برای افزایش سلطه و نفوذ خود و بهره‌برداری از منابع مکانی موجود تعریف کرد. در سال ۱۹۷۱ میلادی، ادوارد سوجا^۳ در مقاله تحقیقی خود با نام «سازمان سیاسی فضا» از قلمروخواهی به‌عنوان یک مفهوم اساسی در جغرافیای سیاسی یاد کرد. از نظر سوجا، قلمروخواهی یک پدیده رفتاری است که با سازماندهی فضا به صورت مناطق نفوذ یا محدوده‌های مشخص سرزمینی در ارتباط است. امروزه با گسترش اشکال حاکمیت در ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، و مانند آن ممکن است برخی سرزمین‌ها با آن که دولت جداگانه‌ای دارند، زیر نفوذ قدرت یا قدرت‌های بزرگ محسوب شوند؛ به عبارت دیگر، کوشش برای نفوذ و گسترش ابعاد حاکمیت به فراسوی مرزها قلمروخواهی نامیده می‌شود. رابرت ساک^۴ جغرافیدان انسان‌گرا، در سال ۱۹۸۶ میلادی، تعریفی از واژه قلمروخواهی ارائه داد که در تغییر دیدگاه جغرافیدانان دهه ۱۹۹۰ میلادی، مؤثر افتاد. به عقیده وی، قلمروخواهی عبارت است از: کوشش یک فرد یا یک گروه برای تأثیرگذاری، نفوذ، یا کنترل مردم، پدیده‌ها و روابط از طریق تحدید حدود و نظارت بر یک منطقه جغرافیایی (Kamran & Mottaqi, 2022: 793). در واقع، قلمروسازی کوشش و زمینه‌ای برای ساخت یک قلمروی تازه و توجیه قلمروگستری است که به‌وسیله روش‌ها و ابزارهایی در طی زمان تکامل یافته و ترکیبی از قدرت نرم و قدرت سخت کشورها و ارزش ساختاری مکان و فضاهای جغرافیایی است. در همین راستا، شماری از بازیگران جغرافیایی با اتکاء به قلمروخواهی سرزمینی و هویتی در قالب یک گفتمان ژئوپلیتیک، درصدد تعمیق و بسط هژمون خود در فضاهای تجزیه شده‌ای برمی‌آیند که سابقاً قلمروی سرزمینی و یکی از مهم‌ترین منابع انرژی آن بازیگر جغرافیایی بوده و نوستالژی این قلمروها در حافظه‌ای تاریخی نقش بسته است. این رابطه، به این دلیل است که مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی بسته به موقعیت، مشخصات و عناصر ساختاری و کارکردی، دارای ارزش‌های متفاوت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی، امنیتی، دفاعی، توریستی، ارتباطی، تکنولوژی، فرهنگی، دینی، سکونتگاهی و ... هستند. بدیهی است؛ به تبع از ارزش و منفعتی که این فضا و مکان‌ها دارند؛ انسان‌ها اقدام به کسب، تسلط و بهره‌برداری از آن‌ها، به اشکال قلمروسازی و قلمروگستری در پهنه جغرافیا (خشکی و آب) می‌کنند (Mottaqi & Ahmadi, 2020: 108- Hekmatnia et al, 2017).

از آنجایی که قلمروخواهی کوشش و زمینه‌ای برای ساخت قلمرو و قلمروگستری است؛ پس مستلزم روش‌ها و ابزارهای متعددی است که طی زمان تکامل یافته‌اند و امروزه بسیاری از آن‌ها ماهیتی نرم‌افزاری دارند. با این حال، کنشگران و بازیگران سیاسی برای قلمروخواهی الزاماً نیازمند پایش کامل و به دست آوردن سرزمین نیستند؛ بلکه نفوذ و کنترل اذهان عمومی و کنشگران سیاسی نیز آن سرزمین را به قلمرو آن‌ها تبدیل می‌کند. به همین دلیل است که دانشمندان معتقدند قلمروگستری و گونه‌های مختلف ابراز آن، باید به‌عنوان وسیله‌ای برای نیل به یک هدف مشخص همانند ادامه بقا، سلطه سیاسی و یا بیگانه‌ستیزی شناخته شود (Kaviani-Rad et al, 2014: 31). قلمروسازی در آغاز

¹ Enclosed

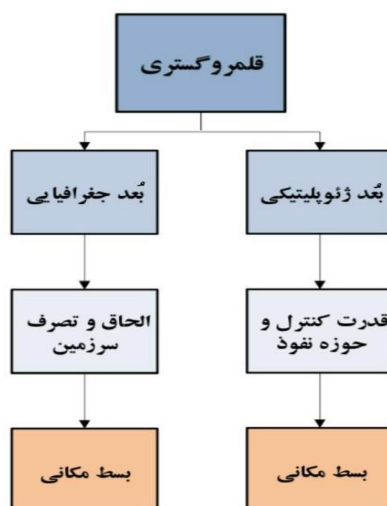
² Territory

³ Edward Soja

⁴ Robert Saak

راهبردی برای ایجاد محدودیت و کنترل است؛ اقدامی که در نتیجه آن فضایی جغرافیایی ساخته می‌شود؛ فضایی که وابسته به زمین است و توسط انسان مدیریت می‌شود (Hekmatnia et al, 2017-Ibrahimzadeh et al, 2012: 911). قلمروگستری گاه با رویکردی بهره‌کشانه و بی‌پروایانه نسبت به حقوق اکولوژیک (بوم‌شناختی) دیگر موجودیت‌های انسانی همراه است؛ به این معنا که برخی دولت‌ها همواره درصدد بوده‌اند از راه‌های مختلف، محدوده قلمروشان را گسترش دهند. این پدیده زمانی رخ می‌دهد که نخبگان حاکم به این نتیجه دست یابند که فضای اختصاص‌یافته نتواند نیازهای کنونی و آینده ساکنان (مردم) و فعالیت‌های ضروری آن‌ها را تأمین کند. در چنین وضعی، قلمروخواهی ماهیت توسعه‌طلبانه می‌یابد و به کوشش برای دستیابی به ابزارهایی برای گسترش فضای بیشتر می‌انجامد (Kaviani-Rad, 2018: 49). با تکیه بر مفروضات نظری فوق‌الذکر می‌توان گفت؛ روسیه به‌طور سنتی قفقاز را حوزه نفوذ انحصاری خود تلقی می‌کند و هیچ‌گونه تمایلی به حضور یک قدرت دیگر به‌ویژه آمریکا در این منطقه ندارد و در این راستا، درصدد نظم‌سازی و ایجاد سازوکارهای سیاسی، اقتصادی و نظامی در قفقاز جنوبی نموده است که این امر ضمن شکل‌گیری موازنه قدرت منطقه‌ای به نفع کرملین، کمک شایانی به حفظ نفوذ و جایگاه مسکو به‌عنوان قدرت اول منطقه خواهد نمود. نوآوری پژوهش در این است که برخلاف دیگر تحقیقات صورت گرفته در زمینه سیاست خارجی روسیه در قفقاز جنوبی که عمدتاً به رقابت این کشور با آمریکا در حوزه سیاسی و انرژی و نیز مداخله کرملین در بحران‌های ژئوپلیتیکی قره‌باغ و گرجستان اختصاص‌یافته است؛ این نوشتار به تبیین نظم‌سازی روسیه در قفقاز جنوبی با هدف حفظ نفوذ و منافع آن در آینده معادلات منطقه پرداخته است.

شکل ۱- نمودار ابعاد فضایی قلمروگستری
(Kamran & Mottaqi, 2022: 794)

مواد و روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی بوده و از نظر رویکرد توصیفی-تبیینی است. در روش توصیفی - تبیینی محقق به دنبال توصیف دقیق وضعیت فعلی یک موضوع یا پدیده است که شامل جمع‌آوری اطلاعات برای آزمون فرضیه یا پاسخ به سؤالات مربوط به وضعیت فعلی موضوع مورد مطالعه می‌شود و هدف آن ایجاد تغییر یا مداخله در آن پدیده نیست؛ بلکه فقط به توصیف آن می‌پردازد. تحقیقات توصیفی هم جنبه کاربردی دارند و هم جنبه مبنایی که در بُعد کاربردی از نتایج این تحقیقات در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها و همچنین برنامه‌ریزی‌ها استفاده می‌شود. این پژوهش، نیز ماهیتی کیفی داشته که با رویکرد آینده‌پژوهی انجام شده است. آینده‌پژوهی درصدد فهم دقیق‌تر روندها و رویدادهای موجود برای شناخت آینده‌های بدیل است و دانشی است که از میان آینده‌های ممکن، آینده‌های محتمل‌تر و احیاناً مطلوب‌تر را شناسایی می‌کند. کارل پوپر درباره آینده چنین می‌گوید: «موجودات زنده و در رأس آن انسان‌ها، در برخورد با محیط پیرامون خود، رهیافتی «مسئله محور» دارند و بر اساس «انتظاراتی» که از شرایط آینده در محیط دارند؛ توانایی‌های ذهنی و فیزیکی خود و امکانات موجود را برای به حداکثر رساندن شانس بقای خویش ارتقاء می‌دهند. این نکته که توجه به کدام امور و پرهیز از کدام جنبه‌ها می‌تواند شانس بقای افراد و

¹ Karl Popper

نهادها را افزایش دهد؛ یکی از اصلی‌ترین مسائل موردنظر آینده‌پژوهان در قلمروهای مختلف است (Hakami et al, 2022: 98-99). گردآوری اطلاعات و داده‌های اولیه پژوهش با اتکاء به مطالعات کتابخانه‌ای و اینترنتی انجام شده است.

بحث و ارائه یافته‌ها

جایگاه کلیدی قفقاز جنوبی در تفکر استراتژیک روسیه

اهمیت قفقاز جنوبی در درجه اول ناشی از این است که این منطقه به‌عنوان یک رابط برای کرملین با خاورمیانه عمل می‌کند. این امر اهمیت قفقاز جنوبی را برای روسیه بیش‌ازپیش افزایش می‌دهد؛ زیرا با مناطق دریای سیاه و دریای خزر هم‌مرز است. قفقاز جنوبی تنها منطقه جغرافیایی است که روسیه را به قلمروی خاورمیانه متصل می‌کند. بدین ترتیب است که موضوع ارتباط زیرساختی مستقیم با ایران و ترکیه به نقش فزاینده‌ای در چشم‌انداز سیاست خارجی مسکو برای قفقاز جنوبی تبدیل شد (Avdaliani, 2022: 195-196). قفقاز جنوبی توسط روسیه به‌عنوان بخشی از صحنه رقابت قدرت‌های بزرگ در نظر گرفته می‌شود. این ایده حتی قبل از این که به گفتمان کنونی روابط بین‌الملل در غرب راه پیدا کند؛ بخشی جدایی‌ناپذیر از تفکر روسیه بوده است. برای روسیه، تسلط در منطقه‌ای که زمانی فضای شوروی بود؛ شرط ضروری برای قرار گرفتن خود به‌عنوان یک قطب مستقل در دنیای چندقطبی است (Markedonov & Suchkov, 2020: 183). قفقاز جنوبی از بُعد امنیتی-سیاسی برای روسیه از اهمیت خاصی برخوردار است و امنیت در قفقاز جنوبی به معنای امنیت در روسیه و برعکس ناامنی‌ها به معنای ناامنی‌های روسیه مفهوم پیدا می‌کند. به همین دلیل روسیه پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، قفقاز جنوبی را به‌عنوان عمق استراتژی امنیتی خود تعریف کرده است و برای توسعه نفوذ و دفع تهدیدات احتمالی در این منطقه، اقدام به ایجاد نهادهای چندجانبه و اتخاذ سیاست‌های نرم فرهنگی و اقتصادی نموده است تا اقلان‌سازی سیاسی را برای هموار کردن نفوذ نظامی و سیاسی کرملین مساعد بسازد (Azizi, 2021: 8). از این رو، قلمروسازی یک فرایند هدفمند است و اهداف مختلفی مثل اقتصادی، امنیتی، هویتی، انگیزشی و یا حتی عاطفی را ممکن است دنبال نماید.

قفقاز جنوبی از لحاظ تاریخی نقشی کلیدی در تفکر استراتژیک گسترده‌تر مسکو داشته است. فتح قفقاز شمالی و جنوبی برای جاه‌طلبی‌های امپراتوری روسیه مرکزیت داشت و شامل یک مبارزه طولانی و در نهایت پیروزمندانه برای کنترل منطقه با امپراتوری‌های عثمانی و ایران بین قرن‌های ۱۸ و ۲۰ بود. شکست عثمانی در مرکز طرح گسترده‌تر روسیه برای ایجاد تسلط بر منطقه دریای سیاه، از جمله گسترش مرزهای ملی از طریق سرزمین‌های اوکراین معاصر و گسترش نفوذ به بالکان و همچنین از طریق قفقاز بود. این هدف استراتژیک گسترش کنترل بر قفقاز، پله‌ای برای روسیه جهت گسترش دامنه نفوذ خود به خاورمیانه و به‌ویژه دریای مدیترانه بود؛ زیرا این کشور به دنبال دسترسی دریایی به اقیانوس‌های جهان فراتر از محدودیت‌های بنادر شمالی خود بود. در دوران اتحاد جماهیر شوروی (۱۹۹۱-۱۹۲۲)، مسکو منطق استراتژیک مشابهی را در منطقه اعمال کرد؛ درحالی‌که قفقاز جنوبی را به‌عنوان منطقه حائل برای درگیری‌های خاورمیانه و در طول جنگ سرد، تهدید ناتو برای جنوب می‌دید (Melvin, 2024: 2-5). در اغلب دویست سال گذشته، روسیه اهداف استراتژیک نسبتاً پایداری را در رابطه با منطقه قفقاز جنوبی دنبال کرده است. در اصل، روسیه بر پیوند دادن منطقه به خود به‌عنوان یک منطقه حائل در برابر تجاوزات خارجی متمرکز شده است. در مراحل توسعه‌طلبانه‌تر سیاست خارجی، از جمله از آغاز قرن بیست و یکم در دوران پوتین، این منطقه به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از جاه‌طلبی‌ها برای گسترش نفوذ و کنترل روسیه در مناطق دریای سیاه و دریای خزر و همچنین خاورمیانه دیده می‌شود. در چنین مواقعی، سرزمین‌ها و مردم قفقاز جنوبی نیز اغلب از سوی مسکو به‌عنوان بخشی از جهان گسترده‌تر روسیه تلقی می‌شوند (Broers, 2024: 4).

شکل ۲- اهمیت ژئواستراتژیک قفقاز جنوبی

(Bigdali, 2020: 3)

درحالی که در غرب، قفقاز جنوبی اغلب به عنوان «حیات خلوت» روسیه توصیف می‌شود؛ از نظر مسکو، این منطقه «از مناطق بی‌ثبات و تأثیرگذار بر امنیت روسیه در ۳۰ سال گذشته» بوده است. این مسئله به ارتباط پیچیده‌ای بین قفقاز جنوبی و شمالی مربوط می‌شود که این منطقه را به عنوان یک کل، یک مسئله داخلی برای روسیه از نظر امنیت خود می‌سازد. از دیدگاه مسکو، مشکل تنها امکان گسترش ناتو در قفقاز جنوبی نیست؛ بلکه استفاده بازیگران غربی از پتانسیل درگیری در قفقاز شمالی با هدف زیر سؤال بردن تمامیت ارضی روسیه است. ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه، در سخنرانی خود در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، به صراحت به دخالت آمریکا و غرب اشاره کرد که در دهه ۱۹۹۰ و اوایل دهه ۲۰۰۰ «به طور فعال از جدایی طلبی و باندهای مزدور در جنوب روسیه حمایت می‌کردند»؛ بنابراین، روسیه دو بخش قفقاز شمالی و جنوبی را غیرقابل تقسیم می‌داند؛ زیرا هر دو «یک حوزه منافع، منبع آسیب‌پذیری و زمینه مسئولیت» را تشکیل می‌دهند. با توجه به تمرکز امنیتی غالب در نحوه نگرش روسیه به قفقاز، سیاست این کشور با ترکیبی از ابزارهای قدرت سخت مانند داشتن پایگاه‌های نظامی، اعزام نیروهای حافظ صلح و استقرار نیروهای گارد مرزی در مرزهای خارجی اتحاد جماهیر شوروی سابق مشخص شده است. علاوه بر نگرانی‌های امنیتی، این منطقه از نظر روابط اقتصادی، حضور یهودی‌ها و ارتباط با سایر مناطق مانند حوزه خزر و دریای سیاه نیز برای روسیه اهمیت دارد (Isachenko, 2023: 62-63)؛ بنابراین می‌توان گفت؛ قفقاز جنوبی از نظر امنیتی بیشترین اهمیت را برای روسیه دارد. روسیه بعد از دست دادن کشورهای اروپای شرقی در خطر از دست دادن قفقاز جنوبی است و اگر این مسئله اتفاق بیافتد روسیه در خطر واقعی و جدی از دست دادن قفقاز شمالی خواهد بود و این مسئله در حالت کلی می‌تواند تهدیدی برای وضعیت روسیه باشد. روسیه از قبل در خطر بزرگ از دست دادن عنوان قدرت بزرگ، نفوذ در منطقه و همچنین وزن و اهمیت برای غرب در صورت از دست دادن موقعیت انحصاری انرژی به عنوان قدرت سیاسی است و همه این مسائل ممکن است به وسیله قفقاز جنوبی اتفاق بیافتد. به همین دلیل روسیه تلاش می‌کند از همه امکانات احتمالی برای حفظ نفوذ در منطقه استفاده کند. دلیل دیگر برای منافع روسیه در منطقه همچنان که اسوانته کورنل^۱ اشاره می‌کند این واقعیت است که کنترل قفقاز جنوبی برای نگه داشتن یک حوزه ضربه‌گیر و حائل میان سرزمین‌های روسیه و جهان اسلام در جنوب مهم است. همین مسئله دلیل حفظ حضور سیاسی و نظامی انحصاری روسیه در منطقه به عنوان یکی از اولویت‌های اصلی سیاست خارجی روسیه است (Kolaei et al, 2016: 131).

عملیات نظم‌سازی روسیه در قفقاز جنوبی

سیاست خارجی انعطاف‌پذیر روسیه در قفقاز جنوبی

علی‌رغم فقدان یک چشم‌انداز راهبردی کاملاً آشکار و به دلیل روش‌های کاملاً چندوجهی، هدف روسیه به طور شگفت‌انگیزی در تعقیب رهبری منطقه‌ای در رقابت با بازیگران خارجی مانند؛ آمریکا و غرب و عقب راندن ایده‌های لیبرال از طریق جلوگیری از توسعه دموکراتیک سه کشور قفقاز جنوبی ثابت بوده است. برای تعقیب این هدف، مسکو از آبخازیا و اوستیای جنوبی حمایت کرد، با حفظ نقش محوری در روند مذاکرات قره‌باغ کوهستانی، بر این مناقشه تأثیر گذاشت و به دنبال ایجاد نظم ضدلیبرال در منطقه است (Avdaliani, 2022: 192-195). با وجود ظهور ابزارهای سیاسی جدید، مسکو همچنان از مسائل امنیتی برای شکل دادن به منطقه در جهت منافع خود استفاده می‌کند. اشغال مستمر آبخازیا و اوستیای جنوبی و ادغام مداوم آن‌ها با روسیه نقطه تعیین‌کننده در موقعیت منطقه‌ای مسکو است. از آنجایی که روابط بین گرجستان و جامعه یورو-آتلانتیک متلاشی شده است و تفلیس سیاست‌های داخلی ضد دموکراتیک فزاینده‌ای را اتخاذ کرده و به توسعه روابط با روسیه ادامه می‌دهد؛ مسکو رویکرد خود را از تهدید به تحریک حول درگیری طولانی مدت آبخاز و اوستیای جنوبی متعادل کرده است. قبل از انتخابات گرجستان در ۲۶ اکتبر ۲۰۲۴، مسکو اشاره کرد که آماده است به تفلیس برای «عادی‌سازی» روابط با دو منطقه جدا شده کمک کند (Melvin, 2024: 20). سیاست خارجی انعطاف‌پذیر روسیه در این واقعیت مشهود است که درحالی که مسکو استقلال جدایی طلب آبخازیا و اوستیای جنوبی را به رسمیت شناخت؛ در مورد قره‌باغ این کار را انجام نداده است. کرملین از مفاهیم وستفالیایی در مورد حاکمیت دولت و نقض ناپذیری مرزها در مناقشه ارمنستان و آذربایجان دفاع می‌کند؛ اما در مورد سرزمین‌های جدایی طلب گرجستان، اصول وستفالیایی را نقض می‌کند. این سیاست گزینشی نسبت به اصول وستفالیایی، قدرت مانور کرملین را در پاسخ به چالش‌های پیش‌رو افزایش می‌دهد (Fischer, 2016: 15). انعطاف‌پذیری سیاست خارجی روسیه امکان انطباق با چالش‌های مختلف را با ایجاد رویکردهای مناسب برای مشکلات خاص و سپس قرار دادن آن‌ها در یک چشم‌انداز استراتژیک برای کل قفقاز جنوبی فراهم می‌کند.

¹ Svanete Cornell

تلاش روسیه برای حفظ قدرت هژمون در قفقاز جنوبی

روسیه در قفقاز جنوبی نیز تحت تأثیر عوامل عقیدتی است. این کشور از شرایط منطقه آگاه است. مسکو بسیار تلاش کرده است تا به‌عنوان یک هژمون منطقه‌ای در سراسر منطقه‌ای که زمانی اتحاد جماهیر شوروی را تشکیل می‌داد؛ شناخته شود. موفقیت در دستیابی به موقعیت راهبردی در قفقاز جنوبی در چارچوب دیدگاه استراتژیک کلی روسیه برای ارتقای جایگاه خود در نظم جهانی در حال تغییر قابل تحلیل است. دستیابی به موقعیت قدرت‌های بزرگ، بدون هژمونی در قفقاز جنوبی، آسیای مرکزی یا منطقه دریای سیاه امکان‌پذیر نیست. دیگر عوامل تعیین‌کننده عقیدتی، تعقیب حوزه‌های نفوذ منطقه‌ای و ایجاد نظم ضد لیبرال می‌باشد. کرملین هم با لیبرالیسم و هم با بازیگران غربی که قادر به محدود کردن نفوذ روسیه هستند؛ مخالفت می‌کند و بیشتر از همه با تغییر تدریجی به سمت نظم جهانی چندقطبی موافق است. اما روسیه از محدودیت‌های قدرت خود نیز آگاه است و درک می‌کند که تسلط کامل بر قفقاز جنوبی تلاشی بیهوده خواهد بود؛ بنابراین، تمایل بیشتری دارد تا خود را به‌عنوان یک هژمون قرار دهد. روسیه نیز بر این باور است که هژمون شدن منافع حیاتی کرملین را در قفقاز جنوبی تضمین می‌کند. همچنان که ایالات‌متحده پس از جنگ جهانی دوم نظمی را ایجاد کرد که در آن ابتدا در یک سلسله مراتب قرار داشت و اولویت آن چندان دشوار نبود؛ روسیه نیز همه ویژگی‌ها برای دنبال کردن هژمونی؛ یعنی ایجاد نظم ضد لیبرال و توسعه حوزه نفوذ را دارد (Prys, 2008: 6). نیروهای حافظ صلح روسیه که امنیت را در قره‌باغ کوهستانی تأمین می‌کنند و مسکو رهبری مذاکرات صلح را بر عهده دارد؛ مناقشه قره‌باغ را به آزمونی برای موفقیت‌آمیز بودن «صلح‌سازی غیر لیبرال» تبدیل می‌کند (Ohanyan, 2021: 6) که این امر کاهش ابتکارات تحت رهبری غرب را تسریع کرد و شکاف‌ها را برای استقرار مکانیسم‌های جایگزین و غیرلیبرالی در قفقاز جنوبی افزایش داد (Sadi Sadiyev et al., 2021: 286). برتری نظامی و اقتصادی روسیه بر کشورهای قفقاز جنوبی و مهم‌تر از آن ترکیه و ایران، تضمین‌کننده یکپارچگی موقعیت مسکو است. با این حال، برتری نمی‌تواند رضایت کامل قدرت‌های کوچک‌تر یا منطقه‌ای را تضمین کند. تمایل به پذیرش هژمونی انحصاری نیز منوط به احترام، اعتبار و توانایی استفاده از قدرت نظامی در صورت لزوم و به مقدار مناسب است. همچنین سؤالاتی وجود دارد که هژمون چقدر پایدار و قابل‌اعتماد است و آیا او علاقه‌مند به راه‌حل بلندمدت درگیری‌ها است یا خیر؛ بنابراین، یک هژمون باید بتواند ایده‌هایی در سطح منطقه ارائه دهد که کم‌وبیش برای همه بازیگران قابل‌قبول باشد. همان‌طور که گفته شد؛ هژمونی در یک منطقه مستلزم ایجاد یک انحصار نظم است؛ اما برای تضمین پایداری موقعیت خود، یک هژمون باید پروژه‌ها و نهادهای جایگزین را نیز پیشنهاد کند. روسیه در مقایسه با دیگر بازیگران منطقه‌ای، قدرتی است که به دلیل پیوندهای عمیق تاریخی، اقتصادی و فرهنگی با قفقاز جنوبی، بیشترین قدرت را برای پذیرفتن به‌عنوان هژمون دارد؛ اما این پذیرش به معنای رضایت بازیگران کوچک‌تر یا قدرت‌های منطقه‌ای نیست (Destradi, 2010: 921).

هژمونی افراطی که تمایل به دنبال کردن سلطه کامل در منطقه است؛ باعث ایجاد فشار خواهد شد؛ بنابراین، روسیه احتمالاً به دنبال نظم‌سازی است که در آن ترکیه و ایران نیز حضور خواهند داشت. ایران و روسیه بر لزوم جلوگیری از قدرت‌های خارجی و غیرمنطقه‌ای و در نهایت ایجاد نظم جدیدی از دریای سیاه تا حوضه خزر تأکید می‌کنند. عنصر حیاتی در اینجا احیای مفهوم مالکیت منطقه‌ای است؛ زمانی که قدرت‌های منطقه‌ای تمایل دارند بازیگران غیرمنطقه‌ای را تحت فشار قرار دهند. این موضوع با ایده ظهور مجدد حوزه‌های نفوذ همراه است که به نوبه خود به سیستم چندقطبی مربوط می‌شود که در آن قدرت‌های بزرگ به دنبال هژمونی بر مناطق استراتژیک هستند. اگرچه روسیه حامی سرسخت این مفهوم بوده است؛ زیرا جایگاه ویژه خود را در امور قفقاز جنوبی تضمین می‌کند؛ اما به محدودیت‌های موجود در قدرت خود نیز آگاه است. از این‌رو، تمایل برای نزدیک شدن به نظم‌سازی در قفقاز جنوبی واقع‌بینانه‌تر است. نظم‌سازی به این معنی است که مسکو منطقه قفقاز جنوبی را نه به‌عنوان یک حوزه نفوذ انحصاری روسیه؛ بلکه به‌عنوان فضایی می‌داند که در آن باید هم همکاری و هم با دیگر قدرت‌های منطقه‌ای رقابت کند؛ در نظر می‌گیرد. این مفهوم همچنین به این معنی است که روسیه به دنبال هژمونی است؛ اما می‌داند که در دنیایی به‌شدت جهانی شده، مدیریت منطقه مشابه آنچه امپراتوری روسیه یا بعداً شوروی انجام دادند؛ غیرواقعی است (Avdaliani, 2022: 201-202). از دیدگاه مسکو، نظم جدید در قفقاز جنوبی باید حول محور روسیه بچرخد. روسیه سعی خواهد کرد نوعی سیستم سلسله‌مراتبی ایجاد کند که در آن جایگاه اصلی را داشته باشد، چالش‌های گاه‌به‌گاه از سوی ترکیه و ایران را پیش‌بینی کند که با این حال، مجموعه‌ای از منافع اصلی مسکو را تضعیف نخواهد کرد. نظم جدید در قفقاز جنوبی مبتنی بر نوع جدیدی از روابط دوجانبه خواهد بود که مفهوم اتحادهای رسمی را کنار گذاشته و در عوض ایده خودمختاری و برابری را در برمی‌گیرد. جهان چندقطبی نیازمند سیاست خارجی چندوجهی است که نیاز به تثبیت‌های ژئوپلیتیکی را نفی می‌کند. فراتر از ایده‌های «مالکیت منطقه‌ای» و «حوزه نفوذ»، عملیات نظم جدید در قفقاز جنوبی می‌تواند شامل ابتکاراتی برای بهبود زیرساخت‌ها نیز باشد (Armenpress, 2020: 2). در واقع، عملیات نظم‌سازی روسیه در قفقاز جنوبی و تلاش این کشور برای حفظ نفوذ در منطقه، کمک شایانی به حفظ هژمونی کرملین در قفقاز جنوبی خواهد نمود.

تقابل ژئوپلیتیکی روسیه با آمریکا در قفقاز جنوبی

قفقاز جنوبی از هر جهت برای قدرت‌های بزرگی همچون آمریکا و روسیه جذاب است. در این رقابت هر یک در جهت تأمین منافع خود به شکل‌های مختلف بر معادلات منطقه‌ای تأثیر گذاشته و تلاش می‌کند تا جمهوری‌های این منطقه و نیز تحولات جاری در آن را همسو با منافع خود سوق دهد. قفقاز جنوبی به واسطه اهمیت ژئواستراتژی و ژئواکونومیک خود، پس از فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۱، به شدت مورد توجه غرب و در رأس آن آمریکا قرار گرفت؛ زیرا آمریکا در منطقه قفقاز جنوبی می‌تواند به امنیت انرژی، دسترسی به آسیای مرکزی، جنگ بر علیه تروریسم و حضور در مرزهای ایران و روسیه دست یابد. در این دوره، آمریکا بلافاصله سیاست مهار شوروی را کنار گذاشت و به سیاست «خلع ید» از روسیه نوین در منطقه قفقاز جنوبی روی آورد. پس از آن رهبران آمریکا، سیاست مهار روسیه را در سیاست خارجی خود در پیش گرفتند و تصمیم گرفتند مسکو را از منطقه عقب برانند. مهار روسیه مستلزم جلوگیری از سلطه روسیه در قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی است تا افزون بر مهار خواسته‌ها و توانمندی‌های جهان اولی روسیه، موقعیت ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژی و حتی ژئواکونومیک روسیه تضعیف شود (Ebrahim & Mohammadi, 2011: 9-16). سفر منطقه‌ای جان بولتون؛ مشاور سابق امنیت ملی ایالات متحده، به قفقاز جنوبی در اکتبر ۲۰۱۸، بار دیگر بر اهمیت این منطقه از نظر ثبات استراتژیک در همسایگی ناتو و همچنین بازدارندگی روسیه، چین و ایران تأکید کرد. واشنگتن در حالی میلیون‌ها دلار کمک به جمهوری‌های قفقاز جنوبی اختصاص داده است که آژانس‌های دولتی آمریکایی و شرکت‌های خصوصی در هر پروژه مهم سیاسی، اقتصادی، نظامی یا بشردوستانه در منطقه برای کنار زدن مسکو مشارکت داشته‌اند (Elamiryan, 2022: 8). به نظر می‌رسد؛ ایالات متحده در جستجوی یافتن راهی برای افزایش تأثیر خود در قفقاز جنوبی است که اهداف بزرگ‌تری شامل جلوگیری از عرض اندام روسیه، جلوگیری از گسترش نفوذ ایران و چین و کاهش نفوذ اسلام‌گرایی را دنبال می‌کند (Nicu, 2010: 16). از زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، روسیه حفظ نفوذ خود در قفقاز جنوبی را به عنوان بخشی از منافع راهبردی خود برای ماندن قدرت اصلی در زمان شوروی سابق در نظر گرفته است. رقابت با آمریکا و غرب و مهم‌تر از آن مخالفت با مداخله آن‌ها در قفقاز جنوبی به عنوان جزئی از حوزه خارج نزدیک (Krickovic & Pellicciari, 2021: 93)، از جمله عواملی هستند که جاه‌طلبی‌های استراتژیک روسیه در قفقاز جنوبی را شکل می‌دهند. با توجه به این که روسیه به طور سنتی قفقاز جنوبی را حیاط خلوت و حوزه نفوذ طبیعی خود تعریف کرده است؛ از این منظر، هرگونه مداخله خارجی و شکل‌گیری زمینه‌های نفوذ کشورهای غربی در آن منطقه را برنمی‌تابد. لذا مسکو از طریق نقش‌آفرینی در تحولات و معادلات قفقاز جنوبی و ایجاد ساختارها و ترتیبات منطقه‌ای با رهبری کرملین، زمینه‌های وابستگی کشورهای قفقاز جنوبی به روسیه و جلوگیری از نفوذ قدرت‌های غربی را دنبال می‌کند که این امر می‌تواند به توسعه رد پای منطقه‌ای کرملین و نظم‌سازی آن در قفقاز جنوبی کمک شایانی بخشد.

روسیه به جمهوری‌های قفقاز جنوبی به عنوان عمق راهبردی خود نگاه می‌کند و هرگونه تأثیری را که بر اثر دخالت‌های نیروهای بیگانه در این منطقه ایجاد شود؛ به عنوان تهدیدی نسبت به امنیت ملی خود می‌بیند (Jafarifar & Khani, 2021: 49). از دیدگاه کلرز؛ قلمروسازی در وهله اول یک استراتژی برای محدود و کنترل کردن و در نتیجه ساختن فضاها و جغرافیایی است (Kolers, 2009: 14). در این رابطه، روسیه به تدریج و با تحکیم موقعیت، سعی در ایجاد و حفظ نفوذ در منطقه دارد و این به معنای آن است که روس‌ها در این منطقه به دوران شوروی می‌اندیشند. روسیه از افزایش چشمگیر قیمت نفت و با توجه به منابع سرشار انرژی موجود در آن کشور، برای در اختیار گرفتن بازارهای بین‌المللی و به ویژه اروپا و استفاده از آن به عنوان اهرم راهبردی بهره می‌گیرد. از این رو، روسیه برای کنترل همه سویه قفقاز می‌کوشد از هر ابزار ممکن از حضور آمریکا و غرب در آنجا جلوگیری کند (Ebrahimi & Mohammadi, 2011: 12). لذا زمانی که آمریکا طرح باکو-تفلیس-جیحان را برای استخراج منابع نفتی قفقاز و دریای خزر آغاز نمود که هدف از آن علاوه بر استخراج نفت، کنار گذاشتن ایران و روسیه از معادلات منطقه‌ای بود، پوتین آن را یک شکست سیاسی و اقتصادی برای روسیه عنوان نمود (Farjirad & Salehi Dolatabad, 2017: 59). با این حال، یکی از عواملی که پیش از سال ۲۰۲۲ سیاست خارجی فعال روسیه را در قبال قفقاز جنوبی تقویت کرد؛ تغییر توجه آمریکا از شرق اروپا و خاورمیانه به منطقه هند و اقیانوسیه بود. این خلأ قدرت به روسیه اجازه داد تا در همسایگی خود آزادانه‌تر عمل کند؛ زیرا تمایل و قابلیت‌های ایالات متحده و متحدان اروپایی آن برای اقدام نظامی و از طریق سیاست‌های فعال علیه قدرت بزرگ روسیه آشکارا رو به کاهش است. به عنوان بازتابی از این تغییرات اساسی جهانی، روسیه اکنون می‌خواهد نظم متفاوتی را در قفقاز جنوبی ایجاد کند. از بسیاری جهات، سیاست خارجی روسیه در قبال منطقه مبتنی بر تلاش برای ترویج ابتکارات انحصاری صلح‌سازی، اقتصادی و نظامی است که فضای کمی

¹ John Bolton

² Kolers

برای دخالت آمریکا و غرب یا هرگونه دخالت خارجی باقی می‌گذارد. روسیه در برابر بین‌المللی شدن درگیری‌های جدایی‌طلبانه در قفقاز جنوبی مقاومت می‌کند؛ اما روسیه آن قدر قدرتمند نیست که نظم جدیدی را به‌صورت یک‌جانبه تحمیل کند. روسیه به‌طور فزاینده‌ای به همسایگانی که تحت فشار آمریکا و غرب هستند و مایل به اعمال نفوذ بیشتر در فضای همسایه هستند؛ نگاه می‌کند. این گونه است که همکاری منطقه‌ای مسکو با ایران شتاب بیشتری می‌گیرد (Oskanian, 2021: 3). در واقع، روسیه قفقاز جنوبی را در حوزه خارج نزدیک خود به‌حساب می‌آورد و در این رابطه، مخالف مداخله بازیگران خارجی در این منطقه است. تقابل روسیه با مداخله آمریکا و ناتو در قفقاز جنوبی و تلاش برای بیرون راندن این دو بازیگر استراتژیک در این راستا قابل ارزیابی است. روسیه برخی از دولت‌های قفقاز جنوبی را که تمایل به لحاظ کردن منافع کرملین در سیاست‌های خود ندارد؛ به‌طور مستقیم و غیرمستقیم و با بهر گیری از روش‌های مختلف مجبور به تغییر سیاست‌های آن‌ها نموده است و از این طریق جمهوری‌های منطقه را به خود وابسته می‌کند که این امر ضمن کم‌رنگ کردن حضور و رد پای واشنگتن در منطقه، کمک شایانی به حفظ و تثبیت نفوذ کرملین در قفقاز جنوبی خواهد نمود.

سیاست روسیه برای جذب و ادغام جمهوری آذربایجان در ترتیبات منطقه‌ای

روسیه تمام تلاش خود را برای حفظ تسلط بر منطقه قفقاز جنوبی انجام می‌دهد و از طریق سازمان‌های تحت رهبری خود همچون؛ سازمان پیمان امنیت دسته‌جمعی و اتحادیه اقتصادی اوراسیا، به تثبیت جایگاه خود در قفقاز جنوبی مبادرت می‌ورزد. روسیه با تعمیق و نهادینه ساختن این سازمان‌ها که به‌طور عمده تحت نفوذ مسکو می‌باشند؛ می‌تواند کنترل غیررسمی خود بر این کشورها در حوزه‌های مختلف اقتصادی، انرژی، تجاری و دفاعی را بیش‌ازپیش گسترش دهد (Racz, 2012: 1). در این میان، یکی از مؤلفه‌های کلیدی در سیاست در حال تحول مسکو در قبال قفقاز جنوبی، مشارکت عمیق با باکو است. آذربایجان در نتیجه موفقیت‌های نظامی‌اش در برابر ارمنستان، توانایی‌اش در ایجاد شبکه‌ای از شرکای خارجی و سیاست متعادل‌کننده‌اش در قبال روسیه، به‌عنوان کشور پیشرو منطقه‌ای ظاهر شده است (Kucera, 2024: 3). کرملین تأکید کرده است که جمهوری آذربایجان یک شریک «باثبات» در منطقه است و روابط دوجانبه را به زبان گرم و دارای ویژگی «اتلافی» توصیف کرده است. از سویی، باکو در مورد منافع مسکو که عمدتاً با منافع آذربایجان همسو هستند؛ پشت سر کرملین قرار گرفته است. آذربایجان همراه با روسیه از تلاش‌های ارمنستان برای ارتباط با جامعه یورو-آتلانتیک انتقاد کرده و با استقرار یک مأموریت نظارت بر مرز اتحادیه اروپا در منطقه مخالفت کرده است (Melvin, 2024: 24). بر اساس نظر دالانی؛ قلمروسازی یک عنصر اساسی است که نشان می‌دهد چگونه جماعات انسانی، جوامع خودسازمان کوچک و نهادهای خود در فضا را سامان می‌دهند (Delaney, 2005: 10).

به نظر می‌رسد؛ کرملین مصمم است با استفاده از حساسیت جمهوری آذربایجان در رابطه با مسئله قره‌باغ، باکو را به جذب در ترتیبات منطقه‌ای با رهبری خود مانند؛ سازمان پیمان امنیت جمعی و اتحادیه اقتصادی اوراسیا ترغیب کند. سرگئی لاوروف؛ وزیر امور خارجه روسیه، در دیدار با همتای آذربایجانی خود در ۶ آوریل ۲۰۱۶ بیان داشت: «در سایه مسئله قره‌باغ، پیوستن جمهوری آذربایجان به سازمان‌های تحت رهبری کرملین به سود این کشور خواهد بود». یکپارچه شدن جمهوری‌های پیشین اتحاد شوروی از جمله جمهوری آذربایجان در اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛ نه تنها سبب وابستگی اقتصادی آن‌ها به روسیه می‌شود؛ بلکه به این وابستگی‌ها نیز مشروعیت می‌بخشد و می‌تواند ابزاری برای به کار گرفتن قدرت کرملین بر دیگر اعضاء باشد. از سوی دیگر، کرملین اتحادیه اقتصادی اوراسیا را یک طرح فقط اقتصادی نمی‌داند؛ بلکه آن را بخش اصلی راهبرد ژئوپلیتیکی رویارویی با غرب نیز می‌داند. این اتحادیه اقتصادی سلطه اقتصادی و سیاسی روسیه را بر منطقه تسهیل کرده است و مانعی در برابر توسعه روابط غرب با کشورهای عضو خواهد بود (Ebrahimi & Khairy, 2018: 271). از این‌رو، روسیه با جذب جمهوری آذربایجان در سازمان‌های اقتصادی و امنیتی، سعی در تثبیت سلطه خود بر منطقه دارد که این امر می‌تواند به تضعیف نفوذ واشنگتن در قفقاز جنوبی منجر شود.

تأثیر بحران قره‌باغ در تثبیت موقعیت روسیه در قفقاز جنوبی

به گفته متخصصان روابط بین‌الملل، فدراسیون روسیه از درگیری‌های محلی در قفقاز جنوبی به‌عنوان ابزار نفوذ در فضای پس از شوروی استفاده می‌کند (Brusylovskaya & Maistrenko, 2024: 3). در ۱۹ سپتامبر ۲۰۲۳، نیروهای جمهوری آذربایجان و ارتش ارمنیه در قره‌باغ با یکدیگر درگیر شدند که منجر به تسلیم نیروهای ارمنی در قره‌باغ پس از یک روز شد و آن‌ها به آغاز گفت‌وگوهای برای ادغام منطقه به خاک جمهوری آذربایجان متعهد گردیدند. پنج روز بعد، جمهوری آذربایجان مسیر لاچین که اصلی‌ترین راه ارتباطی بین قره‌باغ و ارمنستان است و بیش از ۹ ماه مسدود بود را بازگشایی کرد. در پی این تحولات، ارمنی‌ها منطقه قره‌باغ را ترک کردند و جمهوری آذربایجان توانست یکپارچگی سرزمینی خود را دوباره به دست آورد. یکی از ویژگی‌های بارز این درگیری‌ها، عدم دخالت نیروهای حافظ صلح روسی بود که این

¹ Delaney

² Sergei Lavrov

امر به نفع جمهوری آذربایجان برای بازپس‌گیری منطقه قره‌باغ عمل کرد (Erfani & Valizadeh, 2024: 176-177). اگرچه این عملیات نقض آتش‌بس سال ۲۰۲۰ بود؛ اما در حالی آغاز شد که روسیه در جنگ ۲۰۲۲ اوکراین گرفتار شده بود و عملاً علاقه‌ای به اجرای مأموریت خود به‌عنوان ضامن صلح توافق‌نامه آتش‌بس ۲۰۲۰ نداشت؛ بنابراین به نظر می‌رسد؛ درگیری نظامی روسیه و اوکراین موجب شده توجه و نظارت لازم روسیه به عملکرد نیروهای حافظ صلح خود در منطقه قره‌باغ کاهش یابد که این امر عملاً باعث کاهش کارایی و اثربخشی این نیروها در مناطق درگیری شده است.

استقرار و فعالیت نیروهای حافظ صلح روسیه در منطقه قره‌باغ، موجب انتقادات گسترده‌ای نسبت به این نیروها شده؛ به‌طوری‌که علاوه بر انتقادات طرفین درگیری، نهادهای بین‌المللی نیز در خصوص عملکرد این نیروها اعلام نگرانی نموده‌اند. در این راستا، نیکول پاشینیان، نخست‌وزیر ارمنستان، با اشاره به «نقض فاحش و طولانی‌مدت رژیم آتش‌بس ۲۰۲۰»، اظهار داشت: «تسخیر روستاهای ختسابرد^۱ و هین تاغرو^۲ تبانی نیروهای حافظ صلح روسیه، تصرف مجدد روستای پاروخ^۳ و در قره‌باغ کوهستانی در حضور نیروهای حافظ صلح روسی، نقض مداوم و فزاینده آتش‌بس در طول خط تماس، ترورهای فیزیکی و روانی علیه ارامنه آرتساخ در حضور نیروهای حافظ صلح غیرقابل قبول هستند». وی تأکید داشت که نیروهای حافظ صلح «به تعهدات خود برای کنترل کریدور لاپچین عمل نمی‌کنند». پاشینیان تأکید کرد که اگر روسیه «به دلایل عینی یا ذهنی قادر به تضمین ثبات و امنیت در قره‌باغ کوهستانی نیست؛ باید در شورای امنیت سازمان ملل برای اعزام نیروهای حافظ صلح چندملیتی تصمیم‌گیری گردد» (Lesani & Movahedi-Savji, 2024: 164-165). حضور نظامی روسیه در قره‌باغ یک برگ برنده برای پوتین محسوب می‌شود که سال‌ها منتظر چنین فرصتی بود تا یک نیروی نظامی قابل‌توجه و مشروع در خاک آذربایجان مستقر کند. در حقیقت، توافق ۲۰۲۰ قره‌باغ فراتر از تمام معادلات میدانی موجود و جدا از آن چیزی است که دو طرف باکو و ایروان به دست آوردند. این توافق یک تلاش روسی برای «بازسازی بخشی از حریم امنیتی اتحاد جماهیر شوروی سابق» است. برای همین است که در محافل غربی از توافق آتش‌بس قره‌باغ، به‌عنوان «روش روسی» یا «توافق مسکو» برای پایان درگیری ۴۴ روزه نام برده می‌شود. علاوه بر ورود نیروهای امنیتی روسیه درون خاک آذربایجان که تا سال‌ها تداوم خواهد یافت؛ همچنین بر اساس بند ۳ قرارداد مذکور، در گذرگاهی که برای ارتباط بین ارمنستان و قره‌باغ کوهستانی در منطقه لاپچین اختصاص یافته، تعداد ۱۶۹۰ نیروی صلح‌بان روسی با ادوات و تجهیزات نظامی مربوطه مستقر خواهند شد و وظیفه کنترل و نظارت بر آن را بر عهده خواهند گرفت. حضور نیروهای روسیه در جمهوری آذربایجان مکمل حضور نیروهای این کشور در پایگاه نظامی گیومری و تکمیل پازل حضور نظامی روسیه در قفقاز جنوبی ارزیابی شده است. نباید فراموش کرد که روسیه با تثبیت حضور خود در منطقه توانست بر میزان وابستگی ارمنستان به مسکو بیفزاید و خط بطلانی بر رویکرد غرب‌گرایی سیاستمداران این کشور بکشد (Abolhasan Shirazi & Jafarifar, 2022: 14). بر اساس نظریه قلمروسازی، حفظ و کنترل قلمروی قفقاز جنوبی، نیازمند قدرت اجرایی از طریق حضور فیزیکی نیروهای نظامی در منطقه است. در واقع، حضور نظامی روسیه در بحران قره‌باغ تأثیر به‌سزایی بر تقویت و حفظ نفوذ این کشور در قفقاز جنوبی خواهد داشت.

بدین ترتیب، روسیه توانست به هدف استراتژیک خود برای ایجاد یک پایگاه نظامی بالقوه در قره‌باغ دست یابد و از این طریق مواضع خود را در قفقاز جنوبی و به‌ویژه در جمهوری آذربایجان تقویت کند. در این شرایط، پایگاه نظامی روسیه که در قره‌باغ تأسیس شده، می‌تواند نقش حیاتی در تأمین منافع استراتژیک روسیه در منطقه و ایجاد توازن در برابر نفوذ ترکیه در جمهوری آذربایجان داشته باشد. یکی دیگر از اهداف روسیه در این مناقشه، دادن امتیاز به ترکیه در قفقاز جنوبی بود تا ترکیه را از همگرایی با نهادهای غربی خارج کند. در واقع، مداخله ترکیه در قره‌باغ می‌تواند معامله جدیدی با روسیه پیرامون مشارکت قدرت‌های منطقه‌ای در مخالفت با غرب باشد (Mahmoud Oghli et al, 2022: 94-65). کرم‌لین برای دور کردن ناتو از منطقه و رویارویی با تهدیدهای آن، در پی ایجاد تأسیسات و حضور نظامی در جمهوری‌های پیرامون روسیه به‌ویژه ارمنستان است. در واقع، هدف سیستم دفاع هوایی مشترک روسیه و ارمنستان مواجهه با تهدیدهای احتمالی ناتو و کشورهای عضو مانند ترکیه است. ارتش روسیه در این کشور دو پایگاه نظامی دارد و بی‌شک قدرت مسلط در سیاست ارمنستان است. نیروهای روسی مرزهای ارمنستان با ایران و ترکیه را محافظت می‌کنند و پایگاه نظامی روسیه در شهر گیومری ارمنستان از بزرگ‌ترین پایگاه‌های روسی در خارج از این کشور هستند. وجود نظامیان و پایگاه‌های روسیه و وابستگی نظامی ارمنستان به روسیه سازوکاری را در اختیار کرم‌لین قرار داده است که به‌واسطه آن روسیه توانسته است امکان مانور ارمنستان را بگیرد؛ ایروان را متعهد به کرم‌لین نگه دارد و از چرخش ارمنستان به سمت ساختارهای غربی جلوگیری کند (Crisis Group, 2016: 5). روسیه با داشتن پایگاه‌های نظامی در قفقاز جنوبی، قدرت نظامی قابل‌توجهی

^۱ Khitsaberd

^۲ Hin Tagher

^۳ Parukh

در قفقاز جنوبی دارد. این پایگاه‌ها به روسیه امکان می‌دهند تا نفوذ خود را بر منطقه کند. در واقع، در مواجهه با تغییرات کنونی در سراسر قفقاز جنوبی، روسیه به دنبال ایجاد توازن جدیدی از قدرت است تا بتواند موقعیت منطقه‌ای خود را تثبیت کند و در قلب نظم منطقه‌ای قفقاز جنوبی باقی بماند.

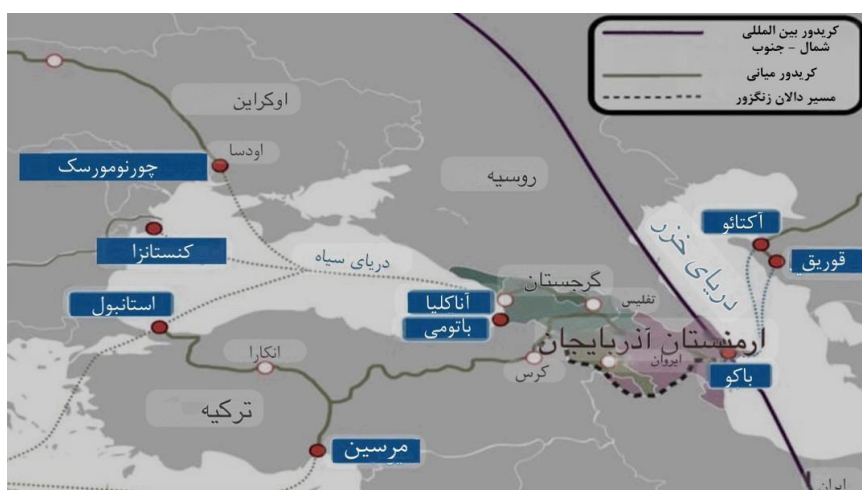
روسیه با اعزام نیروهای حافظ صلح به قره‌باغ کوهستانی حضور نظامی دائمی در آذربایجان ایجاد می‌کند. جدای از این، روسیه حق کنترل کریدور لاپچین را به دست می‌آورد که نقش مهمی در اتصال ارمنستان به قره‌باغ کوهستانی دارد. کریدور لاپچین توسط ارمنستان به‌عنوان یک مسیر لجستیکی برای ارسال تدارکات به قره‌باغ کوهستانی عمل می‌کند. روسیه با کنترل این کریدور مهم استراتژیک این شانس را دارد که اهرم بیشتری بر ارمنستان به دست آورد. با افزایش نفوذ مسکو در منطقه، ارمنستان و آذربایجان ممکن است در آینده به کشورهای اقماری روسیه تبدیل شوند. کریدور دیگری که روسیه قرار است از آن به‌عنوان سلاح سیاسی و اهرمی برای کنترل طرف‌های متخاصم استفاده کند؛ کریدور راهبردی زنگه‌زور است که جمهوری آذربایجان را به نخجوان و ترکیه متصل می‌کند. این کریدور اهمیت استراتژیک زیادی برای باکو دارد؛ زیرا کوتاه‌ترین مسیر از آذربایجان به ترکیه خواهد بود. بر اساس قرارداد نوامبر ۲۰۲۰، نیروهای مرزی سرویس امنیت فدرال روسیه حق کنترل این کریدور را دارند که نقش مهمی در ارتباط کشورهای ترک‌زبان با یکدیگر خواهد داشت. جمهوری آذربایجان و روسیه ممکن است از این کریدور برای اجرای پروژه‌های انرژی در مقیاس بزرگ استفاده کنند. این قرارداد به روسیه کمک کرد تا نفوذ خود را در منطقه قفقاز جنوبی افزایش دهد (Modebadze, 2021: 108-109). بدین ترتیب، قلمروسازی راهبردی است که انسان چه به‌صورت فردی یا جمعی برای اعمال کنترل و نظارت انحصاری بر بخش مشخصی از جغرافیا با هدف دستیابی به اهداف و منافع خود اتخاذ می‌نماید. در این خصوص، روسیه در پی به کنترل درآوردن راهروی انرژی موجود در منطقه قفقاز است که این امر، ضمن شکل‌گیری معادلات و نظم انرژی مطلوب کرملین در منطقه، می‌تواند به اهرمی در دست مسکو جهت تأمین منافع اقتصادی و سیاسی خود در قبال اروپا تبدیل شود.

درگیری ارمنستان و آذربایجان که روسیه هرگز در آن دخالت نظامی نداشت؛ اما به‌طور غیرمستقیم در مدار مسکو قرار داشت؛ اکنون تحت نفوذ مستقیم ژئوپلیتیک کرملین است. استقرار تقریباً ۲۰۰۰ نیروی حافظ صلح روسی در قره‌باغ کوهستانی نشان‌دهنده رویکرد ژئوپلیتیکی مسکو به مناقشات سرزمینی است. کرملین از درگیری‌های جدایی‌طلبانه برای پیشبرد منافع خود استفاده می‌کند و در نتیجه فضایی برای مانور به قدرت‌های خارجی نمی‌دهد. تصمیم برای اعزام نیروهای حافظ صلح روسی همچنین به معنای اتکای فزاینده به گزینه‌های نظامی در سیاست مسکو در قبال قفقاز جنوبی است. در نهایت هر گامی که کرملین از زمان جنگ با گرجستان در سال ۲۰۰۸ در منطقه انجام داد و با حرکت نیروهای حافظ صلح در قره‌باغ کوهستانی خاتمه یافت؛ در چارچوب سیاست تحکیم نفوذ نظامی و سیاسی روسیه در منطقه است (Avdaliani, 2022: 209-212). بدین ترتیب، جنگ دوم قره‌باغ به روسیه اجازه داد تا خود را به‌عنوان یک طرف ضروری و مسلط در ترتیبات بعد از جنگ تبدیل کند تا رد پای نظامی خود را در منطقه از طریق استقرار نیروهای حافظ صلح روسی در قره‌باغ کوهستانی گسترش داده و دولت پاشینیان را تضعیف و وابستگی امنیتی ارمنستان به روسیه را افزایش دهد (Faizollahi & Pourahmadi Meybodi, 2023: 84). اصولاً پوتین امنیت مرزهای روسیه را در چارچوب مرزهای اتحاد شوروی می‌بیند. استقرار نیروهای حافظ صلح روسیه برای حل نهایی مسئله قره‌باغ یک بازی سیاسی- نظامی و استراتژیک است که این موضوع می‌تواند به توسعه حضور کرملین در آسیای مرکزی و قفقاز و نظم‌سازی آن در منطقه کمک نماید. در واقع، مناقشه قره‌باغ را می‌توان ابزاری کارآمد در توسعه نفوذ روسیه در قفقاز جنوبی یاد کرد که این امر ضمن حفظ نفوذ هژمونیک کرملین در منطقه، می‌توان کمک شایانی به توسعه رد پای نظامی کرملین در قفقاز جنوبی نماید.

تلاش روسیه برای توسعه حضور در کریدورهای ترانزیتی قفقاز جنوبی

توسعه راه‌آهن و جاده در سطح منطقه به رهبری روسیه می‌تواند به‌عنوان روشی قدرتمند برای تأکید بر موقعیت هژمونیک این کشور عمل کند. عملیات نظم‌سازی نیز اهداف و منافع بازیگران کوچک‌تر را شامل می‌شود که بدون همکاری و رضایت آن‌ها، نظم منطقه‌ای نمی‌تواند به‌طور کامل عملیاتی شود. این همان موضوعی است که روسیه پس از جنگ دوم قره‌باغ کوهستانی پیشنهاد کرد. احیای مسیرهای راه‌آهن دوران شوروی، با اتصال سرزمین اصلی روسیه به ارمنستان و از آنجا به ترکیه و ایران، ارتباطات را در منطقه تسهیل می‌کند. هنوز منافع ژئوپلیتیکی می‌تواند بسیار بیشتر از نیاز واقعی برای بهبود ارتباط در سطح منطقه باشد. برای روسیه، تفکر نظامی به‌عنوان یک محرک قوی در تدوین رویکرد خود نسبت به قفقاز جنوبی باقی می‌ماند. مسکو همیشه در آرزوی نفوذ به قفقاز جنوبی، محدود کردن قدرت مسودکننده کوه‌های قفقاز و ایجاد ارتباط زمینی مستقیم با ایران و ترکیه بوده است. این امر به‌طور بالقوه، دسترسی روسیه به خاورمیانه گسترده‌تر را توسعه می‌دهد و به کرملین اجازه می‌دهد تا چشم‌اندازی بلندمدت از موقعیت خود ترسیم کند (Avdaliani, 2022: 202-203). مهم‌ترین تغییر سیاست مسکو در رابطه با پویایی سیاسی و اقتصادی قفقاز جنوبی، تأکید جدیدی است که به منطقه به‌عنوان منطقه‌ای برای تجارت و ارتباطات

داده شده است. فروپاشی روابط مسکو با جامعه یورو-آتلانتیک، اعمال تحریم‌ها و بسته شدن برخی از بازارها، عملاً روسیه را مجبور کرده است تا سیاست اقتصادی خود را در محور شمال-جنوب، دور از محور قبلی شرق-غرب، تغییر دهد. تلاش‌های مسکو برای تغییر جهت روابط اقتصادی خارجی خود، به‌عنوان بخشی از تغییر گسترده‌تر در روابط خارجی و امنیتی این کشور که ناشی از جنگ اوکراین بود، نتایج قابل توجهی داشته است؛ زیرا تجارت در امتداد محور شمال-جنوب، به‌ویژه با ایران و هند، در سال‌های اخیر به‌طور قابل توجهی افزایش یافته است (Benson, 2024: 4). در این زمینه، پروژه کلیدی برای روسیه کریدور ترانزیتی بین‌المللی شمال-جنوب است؛ مجموعه‌ای از مسیرهای ریلی، کشتی‌ها و جاده‌ای که روسیه را به ایران و بنادر خلیج فارس آن و فراتر از آن، به جنوب و شرق آسیا متصل می‌کند (Vinokurov et al., 2022: 164). امیدوارکننده‌ترین مسیر از جمهوری آذربایجان می‌گذرد، تنها کشوری که هم‌مرز با روسیه و ایران است و هم‌اکنون دارای راه‌آه‌نی است که روسیه و ایران را به هم متصل می‌کند. درحالی‌که محور شمال-جنوب از سال ۲۰۰۵ تا بلوی طراحی روسیه قرار دارد؛ از زمان جنگ در اوکراین و تلاش‌های غرب برای منزوی کردن روسیه از نظر اقتصادی، مسکو در این زمینه انگیزه جدیدی به دست آورده است. در مه ۲۰۲۳، روسیه و ایران توافق کردند که تا سال ۲۰۲۷ ساخت راه‌آهن از مرز ایران و آذربایجان، در آستارا، به رشت در شمال ایران را به جهت نیاز مبرم به دور زدن تحریم‌های غرب تکمیل کنند (Kucera, 2023: 3).

شکل ۳- مسیرهای اصلی حمل‌ونقل قفقاز جنوبی
(Melvin, 2024: 22)

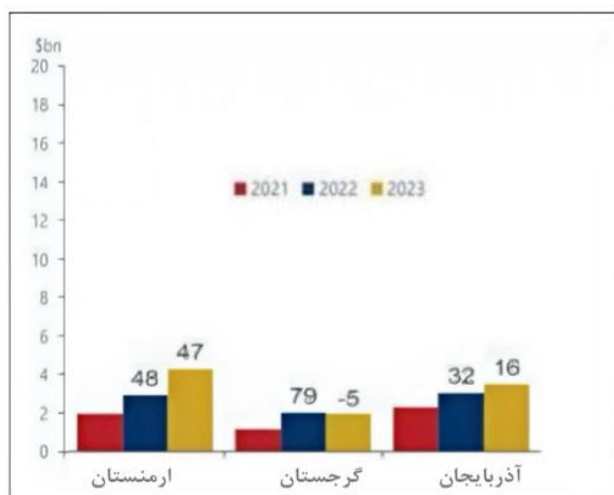
تمرکز بر اتصال در قفقاز جنوبی، به روسیه جهت جدیدی در سیاست امنیتی خود می‌دهد. روسیه درصدد ایفای نقش امنیتی در شبکه حمل‌ونقل قفقاز جنوبی برای رفع انسداد شبکه حمل‌ونقل منطقه‌ای بر اساس شرایط آن است و از این طریق، اهرم منطقه‌ای مهمی را برای مسکو فراهم می‌کند. به همین دلیل، کریدور زنگرور به کانونی خاص برای دیپلماسی روسیه و یکی از منافع کلیدی در مذاکرات صلح ارمنستان و آذربایجان تبدیل شده است (Chedia, 2024: 203). کرملین با استناد به مفاد مربوط به پرسنل امنیتی روسیه برای مدیریت کریدور زمینی در توافق آتش‌بس ۲۰۲۰ بین ارمنستان و آذربایجان که با میانجیگری مسکو انجام شد؛ بر حضور خود در امتداد این کریدور اصرار دارد. مسکو تلاش کرده است تا مذاکرات در مورد حمل‌ونقل و ارتباطات را با کمیسیون سه‌جانبه ۲۰۲۱ متشکل از روسیه، ارمنستان و آذربایجان و در قالب‌های دوجانبه کلیدی هدایت کند (Melvin, 2024: 23-24). در واقع، حضور روسیه در کریدورهای ترانزیتی قفقاز جنوبی به حفظ نفوذ و قدرت برتر این کشور در منطقه کمک شایانی خواهد بخشید.

روابط اقتصادی و تجاری روسیه با قفقاز جنوبی

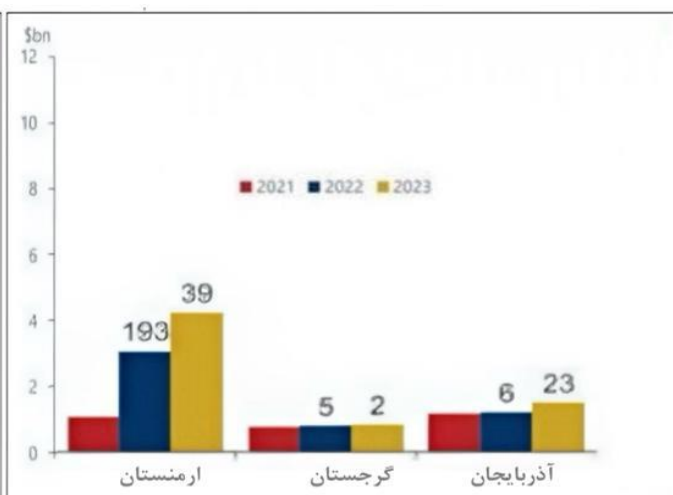
روسیه به‌عنوان یک بازیگر اقتصادی برای کشورهای قفقاز جنوبی حیاتی است. در واقع، تحریم‌های روسیه به دلیل تهاجم این کشور به اوکراین، وابستگی متقابل بین روسیه (از طریق اتحادیه اقتصادی اوراسیا، بلاروس و آسیای مرکزی) و کشورهای منطقه را تقویت کرده است. جنگ اوکراین تأثیرات گسترده‌ای بر ژئواکونومیک قفقاز جنوبی دارد و نقش منطقه به‌عنوان کریدور انرژی و تجاری حتی برای روسیه مهم‌تر می‌شود (Akhvlediani, 2024: 5). گرجستان به‌عنوان نمونه‌ای برای مسکو است که چگونه - با وجود تنش‌های سیاسی بین دو دولت بر سر سرزمین‌های اشغالی - همکاری اقتصادی تأثیر مثبتی بر توسعه روابط دارد. در واقع، تجارت گرجستان با روسیه در سال‌های اخیر همچنان قوی بوده است. از سال ۲۰۲۱، وابستگی اقتصادی گرجستان به روسیه افزایش یافته است و برخی از بخش‌ها به بازار روسیه وابسته هستند.

به‌عنوان مثال، در سال ۲۰۲۳، صادرات شراب به روسیه ۵ درصد نسبت به سال قبل افزایش یافت و بازار روسیه ۶۵ درصد از صادرات شراب گرجستان را به خود اختصاص داد که بالاترین سطح از سال ۲۰۱۳ است. اگرچه بی‌اعتمادی و حتی خصومت عمومی گرجستان نسبت به روسیه وجود دارد؛ اما دیدگاه‌ها در مورد روابط اقتصادی نزدیک‌تر متفاوت است (Melvin, 2024: 27).

در خصوص ارمنستان، علی‌رغم لفاظی‌های سیاسی در مورد تیرگی روابط، همکاری‌ها و روابط اقتصادی با روسیه را همچنان به شکوفایی ادامه می‌دهد. پس از شروع جنگ اوکراین، صادرات روسیه به ارمنستان که به‌طور گسترده در نتیجه تبدیل ارمنستان (در کنار گرجستان) به مسیری به روسیه برای کالاهایی که از تحریم‌ها اجتناب می‌کردند، افزایش قابل‌توجهی یافت. روسیه بزرگ‌ترین شریک تجاری ارمنستان است. با حجم کلی تجارت خارجی در سال ۲۰۲۳، بیش از ۳۵ درصد و به‌طور مشخص ۴۹/۶ درصد از واردات ارمنستان از روسیه انجام می‌شود. در سال ۲۰۲۲، حجم تجارت بین ارمنستان و روسیه تقریباً دو برابر شد؛ روندی که تا سال ۲۰۲۳ و ماه‌های اول سال ۲۰۲۴ ادامه یافت. در سال ۲۰۲۳، سهم روسیه از تجارت خارجی ارمنستان بیش از ۳۵ درصد بود و در مقابل سهم اتحادیه اروپا ۱۳ درصد بود (Pambukhchyan, 2024: 4). شرکت‌های روسی همچنین سرمایه‌گذاری‌های قابل‌توجهی در ارمنستان دارند؛ به‌ویژه مالک بخش‌های کلیدی بخش انرژی و راه‌آهن و سهم قابل‌توجهی از طریق مالیات در بودجه ملی دارند. برای آذربایجان که به دنبال تنوع بخشیدن به سیاست‌های اقتصادی و امنیتی خود بوده است؛ روابط اقتصادی با روسیه مسیر مشابهی را با همسایگان خود دنبال می‌کند. در سال ۲۰۲۳، تجارت بین آذربایجان و مسکو ۱۷٫۵ درصد افزایش یافته است. تجارت دوجانبه انرژی نیز در سال‌های اخیر توسعه یافته است (Melvin, 2024: 26-27).

شکل ۵- واردات کشورهای قفقاز جنوبی از روسیه

شکل ۴- صادرات کشورهای قفقاز جنوبی به روسیه

(bne Intelli News, 2024: 5)

بر اساس یک نشست تحقیقاتی آکسفورد اکونومیکس؛ اگرچه صادرات همه کالاها به روسیه تحت محدودیت‌های غربی اعمال شده از زمان تهاجم روسیه به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ ممنوع نشده است؛ اما تحریم‌های اعمال شده بر صادرات خدمات، صادرات مستقیم کالا به روسیه را پرهزینه‌تر و اغلب غیرعملی‌تر کرده است. درحالی‌که صادرات آسیای مرکزی و قفقاز به روسیه رونق داشته است؛ واردات از روسیه به این منطقه با روندهای متنوع‌تری همراه بود. در این گزارش آمده است که تمامی کشورهای قفقاز جنوبی شاهد افزایش شدید حجم واردات روسیه در سال ۲۰۲۲ بوده‌اند و در مورد ارمنستان نیز افزایش مشابهی در سال ۲۰۲۳ رخ داده است (bne Intelli News, 2024: 5). روسیه با ارائه کمک‌های مالی و سرمایه‌گذاری در قفقاز جنوبی، نقش مهمی در اقتصاد این منطقه ایفاء می‌کند. این کمک‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها به مسکو امکان می‌دهد تا بر اقتصاد کشورهای منطقه تأثیر بگذارد و نفوذ و منافع خود را در قفقاز جنوبی حفظ کند.

تمایل ارمنستان در دوری جستن از روسیه و نزدیک شدن به غرب

از زمانی که پوتین به جنگ علیه اوکراین فکر می‌کرد؛ بیشتر به روابط مسکو با ترکیه و جمهوری آذربایجان اهمیت می‌داد تا ارمنستانی که از نظر اقتصادی فقیر و از نظر سیاسی، گرایش به غرب را آشکار کرده است. از این‌رو، روسیه در جنگ قره‌باغ در سال ۲۰۲۳ به جمهوری

¹ Oxford Economics

آذربایجان اجازه داد تا قره‌باغ کوهستانی را از وجود ارامنه‌ای که به حمایت مسکو متکی بودند؛ پاک‌سازی کند. روسیه به دنبال اخراج ارامنه از قره‌باغ بود تا از آن برای دامن زدن به تغییر رژیم در ارمنستان یا به‌عنوان تنبیهی برای زیر فشار قرار دادن پاشینیان استفاده کند (Erfani & Valizadeh, 2024: 182). علاوه بر این، مسکو از شکست ارتش ارمنستان در جنگ دوم قره‌باغ آن‌چنان ناراضی نبود؛ چراکه برخی تمایلات پاشینیان در جلب توجه غرب کرملین را آزرده خاطر کرده بود (Noori, 2023: 20). افزایش حضور ایالات‌متحده در منطقه، فرصت‌های بسیار بیشتری را برای ارمنستان فراهم خواهد کرد. به‌ویژه، ارمنستان حتی می‌تواند تلاش کند تا خود را به‌عنوان بستری برای همکاری بین ایالات‌متحده (و به‌طور کلی غرب) و روسیه قرار دهد. با این حال، خصوصیت فزاینده غرب و روسیه ممکن است ارمنستان را به یک «انتخاب ژئوپلیتیکی» وادار کند و خود را در یک «خط گسل ژئوپلیتیکی» بیابد (Elamiryan, 2022: 32). برگزاری رزمایش مشترک ۱۰ روزه با ارتش آمریکا در سپتامبر ۲۰۲۳ در شهر ایروان با عنوان «شریک عقاب-۲۰۲۴» در راستای دوری ارمنستان از روسیه است. پاشینیان، علاوه بر مانور نظامی مشترک، با بیان این که «وابستگی به روسیه یک اشتباه استراتژیک است» اظهار داشت که ایروان فلش سیاست خارجی خود را به سمت غرب برگردانده است. پاشینیان در اوایل سپتامبر ۲۰۲۳ در گفت‌وگو با یک روزنامه ایتالیایی بیان داشت که روسیه در محافظت از ارمنستان در برابر آنچه وی تجاوزات مستمر آذربایجان نفت‌خیز نامید، شکست خورده است. وی اظهار داشت که جنگ روسیه در اوکراین به این معنی است که این کشور قادر به پاسخگویی به نیازهای امنیتی ارمنستان نیست. در این میان، وزارت دفاع ارمنستان اعلام کرد که «هدف از این رزمایش افزایش سطح قابلیت همکاری‌های یگان شرکت‌کننده در مأموریت‌های حفظ صلح بین‌المللی در چارچوب عملیات حفظ صلح، تبادل بهترین شیوه‌ها در کنترل و ارتباطات تاکتیکی است» (Al Jazeera, 2023: 4) که این امر نشان‌دهنده تنش‌های فزاینده ایروان با مسکو و حرکت ایروان به سمت ایالات‌متحده و غرب است. در واقع، سرخوردگی ارمنی‌ها از روسیه به خاطر عدم پشتیبانی از ارمنستان در جنگ ۴۴ روزه قره‌باغ و درگیر بودن روسیه در جنگ ۲۰۲۲ اوکراین، از جمله مهم‌ترین عواملی هستند که می‌تواند موجب واگرایی ارمنستان از روسیه شود و هم‌زمان دولت غرب‌گرای این کشور را به سمت اتحاد با کشورهای غربی سوق دهد.

در عین حال، این واقعیت که جامعه یورو-آتلانتیک آمادگی مقابله با اشغال نظامی روسیه در آبخازیا و اوستیای جنوبی را نداشته است؛ به‌طور مستقیم محدودیت تعهد منطقه‌ای اتحادیه اروپا و ناتو به منطقه گسترده‌تر را نشان می‌دهد. در حالی که سیاست روسیه در قبال گرجستان نشانه روشنی است مبنی بر این که مسکو از همگرایی یورو-آتلانتیک در منطقه حمایت نخواهد کرد؛ با این حال، توانایی این کشور برای پیوند دادن منطقه وسیع‌تر از طریق روابط امنیتی، به‌ویژه با حل مناقشه قره‌باغ کوهستانی و متعاقباً تأثیر آن بر حرکت ارمنستان به سمت طیف وسیع‌تری از شرکای امنیتی، از بین رفته است. ارمنستان از زمان شکست خود در جنگ دوم قره‌باغ کوهستانی ناراضی‌ت شدیدی از تضمین امنیتی روسیه نشان داده و لفاظی‌های منفی در رابطه با نقش مسکو در حفظ صلح را تشدید کرده است. ارمنستان در حاشیه روابط امنیتی خود با مسکو گام‌هایی برداشته است تا بر ناراضی‌ت خود تأکید کند که این امر به روی طیف وسیع‌تری از روابط خارجی ایروان، از جمله با جامعه یورو-آتلانتیک باز شد و بازسازی ارتش خود از طریق مشارکت با اروپا، هند و ایالات‌متحده را آغاز کرد (Melvin, 2024: 20-21). در حالی که ارمنستان ممکن است بتواند از طریق تنوع بخشیدن به مشارکت‌های امنیتی خود، «در مسیری دور از روسیه حرکت کند»، محدودیت‌های واقعی در مورد این که ارمنستان تا چه حد می‌تواند پیش برود، حداقل در میان مدت، وجود دارد (De Waal, 2024: 4).

مسکو همچنین ممکن است آماده باشد که اگر ارمنستان از منافع روسیه دور شود؛ ایروان را به پاسخ‌های مستقیم‌تری تهدید کند (Barseghyan, 2024: 1). جمهوری آذربایجان به دنبال کاهش اهرم امنیتی روسیه، به‌ویژه از طریق تعهد چندین دهه به ایجاد روابط با سایر شرکای نظامی (ترکیه و اسرائیل) بوده است؛ اما یک عنصر به همان اندازه مهم در مدیریت تهدید امنیتی روسیه، تصمیم باکو برای اجتناب از ادغام اتحادیه اروپا و ناتو بوده است؛ تصمیمی که به میزان قابل توجهی با توجه به تجربه جنگ ۲۰۰۸ روسیه و گرجستان که جامعه یورو-آتلانتیک آماده به چالش کشیدن روسیه از لحاظ نظامی در منطقه نیست، گرفته شده است. جمهوری آذربایجان برای تأکید بر این که به دنبال جدایی کامل از روسیه نیست؛ در پی شناسایی یک دستور کار مثبت از حوزه‌های سیاست جایگزین برای همکاری با روسیه است که در آن بتواند مشارکتی را در راستای منافع خود شکل دهد (Krivosheev, 2024: 3). این مسئله باعث شده تا ایروان از اتکای سنتی خود به تضمین‌های امنیتی روسیه بکاهد و به سمت غرب متمایل شود که این امر می‌تواند به تضعیف نفوذ کرملین در ساختار قدرت ارمنستان در آینده منجر شود.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

قفقاز جنوبی در دوران جنگ سرد بخشی از قلمروی اتحاد جماهیر شوروی سابق بود. خلأ قدرت به وجود آمده پس از فروپاشی این کشور در سال ۱۹۹۱ میلادی، باعث شد تا برخی از بازیگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای این ادراک را پیدا کنند که یک خلأ ژئوپلیتیکی در این منطقه

پدید آمده است. از این‌رو، این قدرت‌ها درصدد آن برآمدند تا با به دست آوردن نفوذ و جایگاه مناسب در قفقاز جنوبی و با اتخاذ راهبردها و توسل به ابزارهای مختلف، در ساختار قدرت منطقه سهمی برای خود بیابند. بعد از به قدرت رسیدن پوتین در سال ۱۹۹۹، ذهنیت توسعه‌طلبانه روسیه در مناطق پیرامونی، وجه غالب رفتار سیاست خارجی کرملین در قفقاز جنوبی بوده است. تداوم این دیدگاه عاملی بوده است تا مسکو مسائل امنیتی موجود در این منطقه را از منافع حیاتی خود تفکیک‌ناپذیر بداند. در این راستا، روسیه به خلق مفاهیمی چون «خارج نزدیک» و «آیین مونروئه روسی» (Simbar & Shiravand, 2016: 117) روی آورده که نشان‌دهنده اهمیت این منطقه در دیدگاه دولتمردان کرملین است. قلمروخواهی مبتنی بر کوشش برای ایجاد نفوذ و گسترش ابعاد حاکمیت به فراسوی مرزها است. بر این اساس، مقامات کرملین معتقدند که روسیه باید برای حفظ تمامیت ارضی خود و جلوگیری از فروپاشی دوباره، بتواند همچنان قدرت اول منطقه باقی بماند. لذا مسکو به توسعه قلمروی قدرت و نفوذ خود در منطقه قفقاز جنوبی مبادرت می‌ورزد و از این طریق در تلاش است تا معادلات قدرت و نظم منطقه‌ای را در راستای اهداف و سیاست‌های راهبردی خود شکل دهد؛ زیرا فدراسیون روسیه با واگذاری منطقه به غرب باعث تنزل موقعیت و اعتبار خود در منطقه قفقاز جنوبی خواهد شد. آمریکا و غرب در صحنه ژئوپلیتیک قفقاز خواهان تنوع‌بخشی به مسیرهای انرژی برای مقابله با انحصار روسیه در زمینه انرژی است که این امر می‌تواند به تضعیف و انزوای کرملین در بازار انرژی آسیای مرکزی و قفقاز کمک نماید. لذا مقامات مسکو خواهان حفظ انحصارات گذشته خود در زمینه مسیرهای انرژی به اروپا هستند و از انرژی به‌عنوان یک سلاح سیاسی نیرومند برای تحت‌فشار قرار دادن اروپا در مواقع حساس و تعدیل مواضع مقامات بروکسل برای پیشبرد منافع و سیاست‌های منطقه‌ای خود بهره می‌برند. روسیه با مشاهده چالش‌هایی برای موقعیت خود در قفقاز، به‌طور فزاینده‌ای بر ابزارهای نظامی تکیه می‌کند تا نقش اصلی خود را به‌عنوان بازیگر متعادل‌کننده بین ارمنستان و آذربایجان و حامی دو منطقه جدایی‌طلب گرجستان یعنی آبخازیا و اوستیای جنوبی حفظ کند. در حال حاضر، موقعیت برتر نظامی روسیه در منطقه غیرقابل‌انکار است و این کشور درصدد حفظ قدرت و نفوذ منطقه‌ای خود برآمده است که این امر، ضمن شکل دادن معادلات و نظم منطقه‌ای به نفع مسکو، می‌تواند کمک شایانی به توسعه جای پای نفوذ کرملین در منطقه نماید.

با مداخله روسیه در جنگ ۲۰۲۰ جمهوری آذربایجان و ارمنستان و نقش راهبردی این کشور در امضای قرارداد آتش‌بس و به دنبال آن اعزام نیروهای حافظ صلح روسی در قره‌باغ، سیادت امنیتی - نظامی کرملین بر قفقاز جنوبی، پس از یک دوره افول، مجدداً احیاء شد. با این حال، طولانی شدن جنگ اوکراین که با تهاجم روسیه به اوکراین در ۲۰۲۲ آغاز شد؛ منجر به تضعیف اقتصادی، نظامی و سیاسی روسیه شده است. عقب‌نشینی نیروهای روسی از بسیاری از مواضع خود در خاک اوکراین و تخلیه نیروهای نظامی روسیه از سوریه و اعزام آن‌ها به جبهه اوکراین، مهم‌ترین نشانه‌های تضعیف نظامی و اقتصادی روسیه محسوب می‌شوند. به نظر می‌رسد که در صورت تداوم جنگ اوکراین برای مدت طولانی، این کشور در آینده مجبور به تخلیه نیروهای خود از ارمنستان و حتی قره‌باغ و به‌کارگیری آن‌ها در جبهه اوکراین گردد که این امر منجر به ایجاد یک خلأ قدرت در قفقاز جنوبی می‌گردد. چنین اتفاقی قطعاً یک فرصت طلایی را در اختیار سایر بازیگران قرار می‌دهد تا اقدام به تقویت حضور و نفوذ خود در قفقاز جنوبی نموده که این امر می‌تواند باعث تغییرات اساسی در ترتیبات امنیتی قفقاز جنوبی گردد. این مسئله ضمن افزایش قدرت بازیگران رقیب و تغییر موازنه قدرت به ضرر کرملین در قفقاز جنوبی، تأثیر به‌سزایی بر جایگاه و نفوذ روسیه در قفقاز جنوبی و تضعیف این کشور در منطقه خواهد نمود.

References:

- Abolhasan Shirazi, H., & Jafarifar, E. (2022). A Comparative Study of Russian Foreign Policy Towards Karabakh and Ukraine. *Journal of International Relations Studies*, 15(58), 37-7. https://journals.iau.ir/article_694878_7f08d90344e1c1182f03e59d179ce1d1.pdf [In Persian]
- Akhvlediani, T. (2024). The EU and the South Caucasus: Geoeconomics at Play. Carnegie Europe, 2 October, Available at: <https://carnegieendowment.org/research/2024/10/the-eu-and-the-south-caucasus-geoeconomics-at-play?lang=en>
- Al Jazeera (2023). US completes joint military exercise in Armenia. 20 Sep, <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/20/us-completes-joint-military-exercise-in-armenia>
- Armenpress (2020). Official text of Nagorno Karabakh armistice. Available at: <https://armenpress.am/eng/news/1034480.html>
- Avdaliani, E. (2022). New World Order and Small Regions: The Case of South Caucasus. Palgrave Macmillan, 1-248. <https://www.amazon.com/New-World-Order-Small-Regions/dp/9811940363>
- Azizi, Q. (2021). The Position of the South Caucasus in Russian Foreign Policy (Putin Era). *Journal of Rana*, 6(13), 1-23. http://research.ru.edu.af/da/doi/full/112/607a726be11d8/84?more_articles=recommended [In Persian]

- Badie Azandehi, M., Gholami, B., Mirahmadi, F. S. (2015). A Comparative Study of the Concept of "Territory" and "Territorialization" in the Constitutional Laws of the Constitutional Court and the Islamic Republic of Iran. *Journal of Geopolitics*, 11(1), 101-134. https://journal.iag.ir/article_55837_b71b34a6581b32f3a516b504a44e3a49.pdf?lang=en [In Persian]
- Badie Azandehi, M., Mousavi Shahidi, S. M., Habibi, A. (2022). Region and Political Organization of Its Space. *Journal of Geographical Territories of the New Century*, 2(1), 1-19. https://www.newgeoterritories.ir/article_163144_1b1be902dbd604bab292f715129df55f.pdf [In Persian]
- Barseghyan, A. (2024). Russia "Reminds" Armenia of its Dependence on Russian Grain. OC Media, 23 September, Available at: <https://oc-media.org/russia-reminds-armenia-of-its-dependence-on-russian-grain/>
- Benson, B. (2024). North-South Corridor Ringing Up Nice Numbers for Russia. Eurasianet, 24 June, Available at: <https://eurasianet.org/north-south-corridor-ringing-up-nice-numbers-for-russia>
- Bigdali, A. (2020). Islamic Republic of Iran and Security of the South Caucasus; The Karabakh Issue. Center for Political and International Studies, 26 August, Available at: <https://ipis.ir/portal/newsview/608176> [In Persian]
- Bne Intelli News (2024). Rerouting of Russia trade to add more Caucasus, Central Asia growth in 2024-2025, says Oxford Economics. 21 June, Available at: <https://www.intellinews.com/rerouting-of-russia-trade-to-add-more-caucasus-central-asia-growth-in-2024-2025-says-oxford-economics-330766/>
- Broers, L. (2024). Russia concedes Karabakh for stake in new regional order. Chatham House, 9 October, Available at: <https://www.chathamhouse.org/2023/09/russia-concedes-karabakh-stake-new-regional-order>
- Brusylovska, O., Maistrenko, Y. (2024). Russia in the politics of South Caucasus countries after 2022. *Stosunki Międzynarodowe- International Relations*, 4(13), 1-12. <https://doi.org/10.12688/stomiedintrelat.17868.1>
- Chedia, A. R. (2024). Zangezur Corridor: Economic Potential and Political Constraints. *Russia in Global Affairs*, 2(1), 194-216. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/zangezur-corridor/>
- Crisis Group (2016). The Eurasian Economic Union: Power, Politics and Trade. Europe and Central Asia Report, No. 240, 20 Jul, Available at: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/eurasian-economicunion-power-politics-and-trade>
- De Waal, T. (2024). Armenia Navigates a Path Away from Russia. Carnegie Europe, 11 July, Available at: <https://carnegieendowment.org/research/2024/07/armenia-navigates-a-path-away-from-russia?lang=en>
- Delaney, D. (2005). Territory: a short introduction. Wiley-Blackwell, 1-178. https://books.google.com/books/about/Territory.html?hl=es&id=xC_3U97GnjkC
- Destradi, S. (2010). Regional powers and their strategies: empire, hegemony, and leadership. *Review of International Studies*, 36(4), 903-930. <https://doi.org/10.1017/S0260210510001360>
- Ebrahimi, S., Khairy, M. (2018). Analysis of Russian Interests in the Caucasus Region (Case Study: The Karabakh Crisis). *Journal of Central Eurasian Studies*, 11(2), 282-265. <https://doi.org/10.22059/jcep.2019.234286.449709> [In Persian]
- Ebrahimi, S., Mohammadi, M. (2011). Russian-American Competition in the South Caucasus (1991-2010). *Journal of Central Eurasian Studies*, 4(8), 1-22. https://jcep.ut.ac.ir/article_22957_25123a7fbe11d90344f89d1a3deaca67.pdf?lang=en [In Persian]
- Elamiryan, R. (2022). The US, Strategic Environment in the South Caucasus and Armenia: A Sight on the Future. *Journal of Political Science*, 1(3), 1-35. <https://doi.org/10.46991/JOPS/2022.1.3.025>
- Erfani, F., Valizadeh, A. (2024). The First and Second Karabakh Wars; Iran and Russia's Approach. *Journal of Central Asian and Caucasus Studies*, 30(125), 196-159. https://ca.ipisjournals.ir/article_712872_42bd184b6863cafedda923cef489b034.pdf [In Persian]
- Faizollahi, M., & Pourahmadi Meybodi, H. (2023). The Zero-Sum Game in the South Caucasus (With Emphasis on the 2020 Karabakh War). *Journal of Central Asian and Caucasus Studies*, 29(123), 67-92. https://ca.ipisjournals.ir/article_709948_8fb233c7273a81c6a5a0c12da8de7f32.pdf [In Persian]
- Farjirad, A., & Salehi Dolatabad, R. (2017). The Importance of the Role of Energy in Russian Foreign Policy. *Journal of Central Asian and Caucasus Studies*, 23(98), 33-66. https://ca.ipisjournals.ir/article_28045_df9b092abf68765b0a9106366047e53c.pdf [In Persian]
- Fischer, S. (2016). Not frozen! The unresolved conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in light of the crisis over Ukraine. *stiftung wissenschaft und politik*, 1-97. https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2016RP09_fhs.pdf
- Hakami, M., Hami Kargar, F., Tajik, H. (2022). Futures Studies from the Perspective of Philosophy: An Essay on the Forward-Looking Views of Sadr al-Mutalhain Shirazi. *Islamic Revolution Futures Studies Quarterly*, 3(8), 95-119. https://jms.iuhu.ac.ir/article_207440_a762fd4b4a688dea64b2aa212ca62bb9.pdf [In Persian]

- Hekmatnia, H. , Maleki, M. , Mousavi, M. N. & Afshani, A. (2017). Assess the implementation of good urban governance in Iran (Case Study: Ilam city). *Human Geography Research*, 49(3), 607-619. doi: 10.22059/jhgr.2016.57235 [In Persian]
- Hekmatnia, H., Mousavi, M. N., Afshani, A., & Maleki, M. (2017). Analysis of urban good governance in Iran (Case study : Ilam city). *Geographical planning of space quarterly journal*, 7(24), 143-152. https://gps.gu.ac.ir/article_50835_en.html?lang=en [In Persian]
- Ibrahimzadeh, I. , Mousavi, M. N. and Kazemizad, S. (2012). Spatial Analysis of Regional Disparities Between the Central and Border Areas of Iran. *Geopolitics Quarterly*, 8(25), 214-235. https://journal.iag.ir/article_56080_en.html [In Persian]
- Isachenko, D. (2023). Turkey, Russia, and Iran in the South Caucasus: How Manageable Is Their Competition amidst the Ukraine War?. study group information, 61-72. https://www.researchgate.net/publication/378653909_Turkey_Russia_and_Iran_in_the_South_Caucasus_How_Manageable_Is_Their_Competition_amidst_the_Ukraine_War
- Jafarifar, E., Khani, M. (2021). Great Power Competition in the South Caucasus Region. *Strategic Environment Quarterly*, 5(16), 43-64. https://jse.sndu.ac.ir/article_1950_166da37f768a9a4d2e79758b613e1d86.pdf [In Persian]
- Jafarinia, A., Kazempour, Z., Madadi, S. (2023). Security Arrangements Overseeing the South Caucasus (Future Opportunities and Challenges). *Defense Futures Studies Quarterly*, 8(28), 57-89. <https://DOI:10.22034/DFSR.2023.1987369.1673> [In Persian]
- Kamran, H., & Mottaqi, A. (2022). Explaining the Geopolitical Dimensions of Imperialism and Its Territorial Expansion. *Journal of Human Geography Research*, 54(2), 789-800. <https://DOI:10.22059/JHGR.2022.342700.1008487> [In Persian]
- Kaviani-Rad, M. (2014). Processing the Concept of “Territory” from the Perspective of Political Geography. *Journal of Spatial Planning and Planning*, 17(4), 43-61. https://hmsmp.modares.ac.ir/article_14196_40195594f1244e7ec627b1c6a5a35585.pdf [In Persian]
- Kaviani-Rad, M., Azami, H., Bakhshi, A., & Rasouli, M. (2018). Explanation of Territorial Expansion of Fundamentalists Organizations in Fragile States (Case Study: ISIS in Egypt). *Journal of Geopolitics*, 14(1), 26-57. https://journal.iag.ir/article_66680_a3e3d3da32aaf95172bd0e958a75368c.pdf?lang=en [In Persian]
- Kolaei, E., Eslami, M., Osuli, Q. (2016). Russian Security Activism in the South Caucasus. *Journal of Central Asia and the Caucasus*, 22(95), 136-97. https://ca.ipisjournals.ir/article_24334_d01f56bd4c075cb05f361b83078ccfc3.pdf [In Persian]
- Kolers, A. (2009). *Land, Conflict, And Justice: A political Theory of Territory*. Cambridge university press, 1-254. https://assets.cambridge.org/9780521516778/frontmatter/9780521516778_frontmatter.pdf
- Krickovic. A., Pellicciari. I. (2021). From “Greater Europe” to “Greater Eurasia”: Status concerns and the evolution of Russia’s approach to alignment and regional integration. *Journal of Eurasian Studies*, 12(1), 86–99. <https://doi.org/10.1177/18793665219988>
- Krivosheev, K. (2024). The Cost of Russia’s Friendship with Azerbaijan. *Carnegie Politika Commentary*, 7 May, Available at: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2024/05/the-cost-of-russias-friendship-with-azerbaijan?lang=en>
- Kucera, J. (2024). One Winner of the Ukraine War is Azerbaijan. *RFE/RL*, 23 April, Available at: <https://www.rferl.org/a/azerbaijan-winner-caucasus-ukraine-war-russia-relations/32917647.html>
- Kucera, J.(2023). Russia and Iran Agree on New Rail Corridor via Azerbaijan. *Eurasianet*, 26 May, Available at: <https://eurasianet.org/russia-and-iran-agree-on-new-rail-corridor-via-azerbaijan>
- Lesani, S. H., Movahedi-Savji, M. H. (2024). Legal Analysis International Peacemaking Efforts in the Karabakh Crisis. *Journal of Central Asian and Caucasus Studies*, 29(124), 178-151. <https://www.sid.ir/paper/1522239/fa> [In Persian]
- Mahmoud Oghli, R., Ebrahimi, M., Fattahi Ardakani, H. (2022). The Second Karabakh War (2020): Causes, Contexts and Consequences. *Journal of Defense Policy*, 31(2), -103-69. https://dpj.ihu.ac.ir/article_207496.html?lang=en [In Persian]
- Markedonov, S. M., Suchkov. M. A. (2020). Russia and the United States in the Caucasus: cooperation and competition. *journal of caucasus survey*, 8(2), 179–195. <https://doi.org/10.46991/JOPS/2022.1.3.025>
- Melvin, N. (2024). Retying the Caucasian Knot Russia’s Evolving Approach to the South Caucasus. *The Royal United Services Institute*, 1-42. <https://static.rusi.org/retying-the-caucasian-knot-russias-evolving-approach-to-the-south-caucasus.pdf>
- Modebadze, V. (2021). The escalation of conflict between Armenians and Azerbaijanis and the problems of peaceful resolution of the Nagorno-Karabakh war. *Journal of Liberty and International Affairs*, 6(13), 102-110. <https://doi.org/10.47305/JLIA2163102m>

- Mottaqi, A., & Ahmadi, E. (2020). Explanation of Factors Affecting Maritime Territorialization/Expansion from a Structure-Agent Perspective. *Journal of Geography and Urban-Regional Planning*, 10(35), 126-107. <https://doi.org/10.22111/gaij.2020.5465> [In Persian]
- Mutschler, M., Bales. M., Meininghaus, E. (2024). The impact of precision strike technology on the warfare of non-state armed groups: case studies on Daesh and the Houthis. *Journal Of Small Wars and Insurgencies*, 35(1), 1-28. <https://doi.org/10.1080/09592318.2024.2319216>
- Nicu Sava, I. (2010). Geopolitical Patterns of Euro-Atlanticism. *International Interest*, Available at: <https://www.da.mod.uk/colleges/arag>
- Noori, M. S. (2023). The Position of Russia and Turkey in the Changing Geopolitics of the South Caucasus. *Journal of Threat Studies*, 1(1), 29-9. https://www.sqts.ir/article_151521_2622b9b3c392daa9381916743b4f492b.pdf [In Persian]
- Ohanyan, A. (2021). The Forty-Day War and the “Russian Peace” in Nagorno-Karabakh. *Georgetown Journal of International Affairs*, Available at: <https://gjia.georgetown.edu/2021/06/16/the-forty-day-war-and-the-russian-peace-in-nagorno-karabakh/>
- Oskanian, K. (2021). Perspectives/What the Second Karabakh War tells us about the liberal international order. *eurasianet*, Available at: <https://eurasianet.org/perspectives-what-the-second-karabakh-war-tells-us-about-the-liberal-international-order>
- Pambukhchyan, A. (2024). Armenia’s Exports to Russia Raise Concerns Over Sanctions Circumvention. *Euractiv*, 28 March, Available at: <https://www.euractiv.com/section/armenia/news/armenias-exports-to-russiaraise-concerns-over-sanctions-circumvention>
- Prys, M. (2008). Developing a contextually relevant concept of regional hegemony: The case of South Africa, Zimbabwe and ‘Quiet Diplomacy. *Giga*, Available at: https://pure.giga-hamburg.de/ws/files/21246275/wp77_prys.pdf
- Racz, A.(2012). Good Cop or Bad Cop? Russian Foreign Policy in the New Putin Era. *European sources Online*, Available at: <https://www.europeansources.info/record/good-cop-or-bad-cop-russian-foreign-policy-in-the-new-putin-era/>
- Sadi Sadiyev, S., Nasirov Khudam, E., Iskandarov Ibrahim, K., Simons, G. (2021). South caucasus and a ‘New Great Game’: the communication of competition in securitised international relations. *Journal of Contemporary European Studies*, 29(2), 282–294. <https://DOI/10.1080/14782804.2020.1826914>
- Simbar, R., Shiravand, S. (2016). The Link Between the Genome and the Geopolitical Code in Foreign Policy (Case Study: Russian Federation and Georgia). *Journal of Central Asia and the Caucasus*, 21(92), 130-97. https://ca.ipisjournals.ir/article_22200_16cca5c5bef9c87722c4df327594e0c3.pdf [In Persian]
- Vinokurov, E., Ahunbaev. A., Zaboev, A. (2022). International North–South Transport Corridor: Boosting Russia’s “Pivot to the South” and Trans-Eurasian Connectivity. *Russian Journal of Economics*, 8(2), 159–173. <https://DOI/10.32609/j.ruje.8.86617>
- Zarei, B., Ranjbari Chichoran, K. (2017). Analysis of the Challenges of the Kurdistan Region and the Central Government of Iraq and Its Impact on the Future of the Country. *Journal of Politics*, 47(4), 928-909. <https://doi.org/10.22059/jpq.2017.219631.1006939> [In Persian]

COPYRIGHTS

© Authors retain the copyright and full publishing rights. This is an open access article under the CC BY-NC license:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Publisher: Urmia University.